

Ἡ συνέχεια τῆς Ἀγίας Γραφῆς στό κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας

Π. ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΠΙΝΑΚΟΥΛΑ*

Τὸ κήρυγμα στὴν Ἐκκλησία γίνεται στὴν περικοπὴ τῆς Ἀγίας Γραφῆς ποὺ ἔχει ἤδη ἀναγνωστῆ καὶ εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων ἢ συνέχειά της. Ἔχει ἱστορία δύο χιλιάδων ἐτῶν καὶ ὁ ὄγκος τῶν κηρυγμάτων ποὺ διασώθηκαν γραμμένα εἶναι τεράστιος. Θὰ προσπαθήσουμε νὰ δείξουμε πῶς πραγματώθηκε ἡ συνέχεια τῆς Γραφῆς σ' αὐτά, πρῶτα στό κήρυγμα τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ μετὰ στὴν ἱστορία τῆς ἑλληνόφωνης Ἐκκλησίας. Γιὰ τὸ δεύτερο θὰ χρησιμοποιήσουμε τέσσερα κηρύγματα ποὺ ἐπιλέξαμε μὲ μόνο κριτήριό τὴ θέση τους στὴν ἱστορία τοῦ κηρύγματος. Πρόκειται γιὰ ἔργα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν πολὺ ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους κήρυκες ὅπως πιστοποιεῖται ἀπὸ τὴ χειρόγραφη καὶ ἔντυπη κυκλοφορία τους. Ἐλπίζουμε πῶς μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ δείξουμε τοὺς βασικοὺς ἄξονες τῆς ἀγιογραφικῆς συνέχειας στό κήρυγμα καὶ τοὺς κυριότερους σταθμούς της.

Α. Ἡ συνέχεια τῆς Γραφῆς στό κήρυγμα τῆς Καινῆς Διαθήκης

Σχεδὸν στὴν ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ ἔχουμε ἀναφορὰ σὲ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ ποὺ περιέχει ὅλα του τὰ στοιχεῖα (4,16-21): τόπο, χῶρο, ἡμέρα, περικοπὴ ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔγινε, περιεχόμενο, ἀντίδραση τῶν ἀκροατῶν. Ἔγινε στὴ Ναζαρέτ, στὴ συναγωγὴ, σὲ λατρευτικὴ σύναξη, μετὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Ἡσαΐα (61,1-3 καὶ 58,6). Τὸ κείμενο τοῦ προφήτη ἀναφέρεται στὸν Μεσσία, τὸν ὁποῖο ὁ Χριστὸς ταύτισε μὲ τὸν ἑαυτό του. *Ἦρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτοὺς ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσίν ὑμῶν* (4,21). Ὁ Λουκᾶς, μὲ τὴν ἀφήγησή του κηρύγματος τοῦ Χριστοῦ, μᾶς ἔδωσε μὲ τὸν εὐκρινέστερο τρόπο τὸ σχῆμα τῆς συνέχειας τῆς Γραφῆς στό κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ λέ-

* Ὁ π. Ἀντώνιος Πινακούλας εἶναι θεολόγος - νομικός, ἐφημέριος τοῦ Ἱ. Ν. Ἀγίου Πατελεήμονος Χαλανδρίου τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.

Ξεις κλειδιά τοῦ σχήματος περιέχονται στή φράση *σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφή ἐν τοῖς ὡσὶν ὑμῶν*. Ἡ συνέχεια περιλαμβάνει τὴν ἀναγγελία τῆς πλήρωσης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης σὲ συγκεκριμένους ἀνθρώπους, συγκεκριμένη χρονικὴ στιγμή. Ὅ,τι ἐκεῖ ἀναγράφεται καὶ ἔχει πληρωθεῖ, τὸ κήρυγμα τὸ φανερῶναι. Ὅ,τι ἐκεῖ προτυπώνεται καὶ ἤδη ἐνεργεῖται, τὸ κήρυγμα ἀναγγέλλει ὅτι ἐνεργοποιεῖται γι' αὐτούς. Ὅ,τι ἐκεῖ ἔχει σκιαγραφηθεῖ καὶ ἔχει ὀλοκληρωτικὰ ἀναπτυχθεῖ, τὸ κήρυγμα τὸ ζωγραφίζει ἐνώπιον τῶν ἀκροατῶν. Ὅπως ἀργότερα ὁ Παῦλος θὰ θυμίσει στοὺς Γαλάτες ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ζωγραφίστηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο σταυρωμένος μπροστὰ στὰ μάτια τους (Γαλ. 3,1). Στὶς *Πράξεις* ἀναφέρεται κήρυγμα τοῦ Παύλου στὴν Ἀντιόχεια τῆς Πισιδίας (13, 16-41), στὸ ὁποῖο διαβάζουμε: *Καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκεν τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν ἀναστήσας Ἰησοῦν ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ γέγραπται τῷ δευτέρῳ· υἱὸς εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε (32-33)*.

Ἡ χρονικὴ στιγμή τῆς ἀναγγελίας τῆς ἐκπλήρωσης εἶναι τὸ διακριτικὸ στοιχεῖο τοῦ κηρύγματος ὡς συνέχειας τῆς Γραφῆς. Στὸ κείμενο τοῦ Λουκᾶ ἀποδίδεται μὲ ἓνα «σήμερον». Αὐτὸ τὸ «σήμερον» τονίζει τὸ χρόνο ὡς «στιγμὴ» πού ἀναγγέλλεται ἡ πλήρωση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης σὲ συγκεκριμένους ἀνθρώπους. Ἐμφανίζεται ὅταν ἄρχισε νὰ ἐκπληρώνεται ἡ ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ μετὰ τὴ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὴ Βηθλεέμ, *ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ ὃς ἐστὶν Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαυὶδ λέει ὁ ἄγγελος στοὺς ποιμένες (Λουκ. 2,11), καὶ προϋποτίθεται σὲ κάθε κήρυγμα τοῦ Παύλου: Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας (Β' Κορ. 6,2)*. Τὸ «σήμερον» πού ἀφορᾷ τὸ κήρυγμα παρονοποεῖ τὴν ἀναγγελία τῆς ἐκπλήρωσης καὶ ταυτίζεται μὲ τὸ λειτουργικὸ «σήμερον» τῶν συνάξεων τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Στὴν περικοπὴ Ἐβρ. 3,1-4,13 διασώζεται κήρυγμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἔχει παρατηρηθεῖ ὅτι εἶναι γεμάτη ἀπὸ προσφωνήσεις, ρυθμικὲς ἐπαναλήψεις, ἐνδεικτικὲς γιὰ προφορικὸ λόγο μεταβάσεις, ρητορικὸ παλμὸ κ.λπ.¹ Ὁ κήρυκας παροτρύνει τοὺς ἀκροατὲς του στὴν «κατανόηση» τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τύπος τοῦ ὁποίου ἔγινε ὁ Μωυσῆς. Ὁ Μωυσῆς, ἐνῶ ὀδηγοῦσε τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ γιὰ «κατάπαυση» στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, ἀντιμετώπισε τὴν ἀνυπακοή του στὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ ματαίωση τῆς εἰσόδου ἐκεῖ τῆς γενεᾶς ἐκείνης. Τώρα, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ἕνας νέος λαὸς

1. ΓΡΑΤΣΕΑ Γ., *Πρὸς νέα κατάπαυση ὑπὸ νέου ἀρχηγό*, Ἀθήνα 1984, σελ. 28 κ.έ.

πορεύεται για «κατάπαυση». Ανακύπτουν τὰ ἴδια προβλήματα. Ὁ κήρυκας καλεῖ τοὺς ἀκροατὲς του νὰ μὴν πράξουν τὰ ἴδια. Χρησιμοποιεῖ τὰ γεγονότα ὅπως τὰ ἀφηγοῦνται τὰ βιβλία τῆς Ἐξόδου (17,1-7) καὶ τῶν Ἀριθμῶν (14,22-23). Ἐνῶ ἀπευθύνεται σὲ πιστοὺς τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἐπικαλεῖται τὰ γεγονότα τῆς Παλαιᾶς σὲ ὀργανικὴ συνέχεια. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ τότε καὶ τοῦ σήμερα, τοῦ τύπου καὶ τῆς ἐκπλήρωσης ὑφαίνεται ἀριστοτεχνικά, δίδοντάς μας τὴ συνέχεια Γραφῆς καὶ κηρύγματος κατὰ τρόπο παραδειγματικό.

Στὸ κήρυγμα τῆς πρὸς Ἑβραίους, ἡ συνέχεια Γραφῆς καὶ κηρύγματος ταυτίζεται μὲ τὴ συνέχεια-ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ὀρίζονται τρεῖς σταθμοὶ πού ὀνομάζονται «κατάπαυση». Ἡ πρώτη «κατάπαυση» εἶναι ἡ ἔβδομη ἡμέρα τῆς δημιουργίας (Ἐβρ. 4,3β-4), στὴν ὁποία βρέθηκε ὁ Ἄδάμ. Ὁ κήρυκας ὑπονοεῖ ὅτι ὁ Ἄδάμ τὴν ἔχασε μὴν ὑπακούοντας στὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ. Μιᾶς νέας πορείας πρὸς «κατάπαυση» θὰ ἡγηθεῖ ὁ Μωυσῆς, ὅπως ἀναφέρεται στὴν Ἑξοδὸ καὶ τοὺς Ἀριθμούς. Ὅσοι τὸν ἀκολουθοῦσαν, ἂν καὶ ἄκουσαν τὸ κήρυγμα, «πρότερον εὐαγγελισθέντες οὐκ εἰσῆλθον δι' ἀπειθειαν» (4,6). Οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν εἰσέρχονται στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας μὲ τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ (4,8). Παρ' ὅτι ὁμοῦ εἰσῆλθον, ὁ Θεὸς ὄρισε πάλι μιὰ μέρα πού τὴν ὀνόμασε «σήμερα», ἡ ὁποία μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Δαυὶδ στὸν Ψαλμὸ 94,7-11 (4,7). Ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει πὼς ἂν ἡ «κατάπαυση» μὲ τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἦταν ἡ ὀριστικὴ, δὲν θὰ ἔκανε λόγο ὁ Θεὸς γιὰ ἄλλη μεταγενέστερη ἡμέρα. «Ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ» (4,9). Πρὸς αὐτὴ τὴ νέα «κατάπαυση» ὀδηγεῖ ὁ Χριστὸς τοὺς πιστοὺς, ὄντας ὁ ἴδιος ἡ ἐκπλήρωση τῶν προηγούμενων δύο «καταπαύσεων», καλώντας τους μὲ τὸ κήρυγμα «σήμερον». Ἡ περικοπὴ βρίσκεται μεταξὺ δύο προστακτικῶν. Ἡ μία εἶναι «κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὀμολογίας ἡμῶν Χριστὸν Ἰησοῦν» (3,1) καὶ ἡ ἄλλη εἶναι «σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν, ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας» (4,11). Ἡ περικοπὴ προηγεῖται τῆς ἐν συνεχείᾳ ἐκτενοῦς διδασκαλίας γιὰ τὴ θυσία τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴ συμμετοχὴ σ' αὐτήν.

Ἡ λέξις «σήμερον» ἀναφέρεται πέντε φορές (3,7. 13. 15. 4,7) καὶ προσδιορίζεται ἀκριβέστατα. «Ἀλλὰ παρακαλεῖτε ἑαυτοὺς καθ' ἐκάστην ἡμέραν, ἄχρισ οὗ τὸ σήμερον καλεῖται» (3,13). Μὲ τὸ «σήμερον» ἐννοεῖ τὴ χρονικὴ στιγμή πού ὁ ἀκροατὴς τοῦ κηρύγματος συντονίζεται μὲ αὐτὸ πού ἀκούει, δηλαδὴ τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐντολὴ δὲν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸν ἐντέλλοντα καὶ τὸν ἐντελλόμενον, οὔτε ἀπὸ τὴ χρονικὴ στιγμή πού ἐκφέρεται. Συναποτελοῦν τὸ «σήμερον»,

κάτι τὸ ὁποῖο «καλεῖται» δηλαδή ὀνομάζεται². Ὅτι ὀνομάζεται στὴ Γραφή σημαίνει ὅτι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἐκείνου πού τὸ ὀνομάζει ὑπάρχει ἐπιρροή καὶ ἀλληλεπίδραση. Ὁ Θεὸς δίδει ὀνόματα καὶ ἄρα κυριαρχεῖ ἐπὶ τῶν ὀνομαζομένων καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὅταν ὀνομάζει ἀνθρώπους καὶ ὀτιδήποτε ἄλλο, κάνει τὸ ἴδιο. Ὁ ἄνθρωπος ὁμως ὀνομάζει - καλεῖ καὶ τὸν Θεό, πού σημαίνει ὅτι ἔρχεται σὲ σχέση μαζί του καὶ προσδιορίζει τὸν ἑαυτό του ἀπέναντι σ' αὐτόν. Τὸ ὅτι τὸ «σήμερον» καλεῖται - ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο σημαίνει ὅτι κάτω ἀπὸ συγκεκριμένες συνθήκες αὐτὸς πού ἀκούει τὸ κήρυγμα ἀξιῶνεται νὰ ἔρθει σὲ ἐπαφή μὲ τὸν Θεό. «Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ» (3,7-8). Ἀλλὰ αὐτὸ ἔχει περιορισμένη χρονικὴ διάρκεια, ὅσο μπορεῖ κάποιος νὰ ὀνομάζει - καλεῖ τὸ «σήμερον». Ὁ χρόνος τοῦ κηρύγματος εἶναι ὁ μεσσιανικὸς χρόνος, ὁ χρόνος πού ἀπομένει μέχρι τῆ Δευτέρα Παρουσία³.

Τόσο στὸ κήρυγμα πού ἀφηγεῖται ὁ Λουκᾶς, ὅσο καὶ στὰ δύο ἄλλα πού ἀναφερθήκαμε, ὑπάρχουν στοιχεῖα πού ἀφοροῦν τοὺς ἀκροατὲς καὶ τὴ στάση τους ἀπέναντι στοῦ κήρυγμα. Στὸ Λκ. 4,21 ὁ κήρυκας ἀναφέρει ὅτι ἡ ἐκπλήρωση γίνεται «ἐν τοῖς ὡσὶν ὑμῶν». Στὴ συνέχεια, ὁ εὐαγγελιστὴς ἀναφέρεται στὴν ἀντίδραση τῶν ἀκροατῶν πού κλιμακώθηκε ἀπὸ τὴ συμφωνία καὶ τὸ θαυμασμό τους μέχρι τὴν ἀπόπειρα φόνου τοῦ κήρυκα. Στὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου στὴν Ἀντιόχεια τῆς Πισιδίας οἱ ἀκροατὲς ζητοῦν ἀπὸ τὸν κήρυκα νὰ συνεχίσει τὸ κήρυγμα τὸ ἐπόμενο Σάββατο καὶ πολλοὶ τὸν ἀκολουθοῦν καὶ πιστεύουν (Πράξ. 13,42-43). Στὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου καὶ στὸ Ἐβρ. 3,1-4,13 ἀκούγονται συνεχῶς προστακτικὲς ἢ προτροπικὲς ὑποτακτικὲς: *ἀκούσατε, ἴδετε, κατανοήσατε, βλέπετε, παρακαλεῖτε, σπουδάσωμεν*. Τὰ παραπάνω μᾶς ὀδηγοῦν σὲ μιὰ τρίτη παράμετρο τῆς συνέχειας τῆς Γραφῆς στὸ κήρυγμα. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιτελεσιτικότητα. Τὸ κήρυγμα δὲν ἐκφωνεῖται στὸ κενό, οὔτε εἶναι δυνατὸν οἱ ἀκροατὲς του νὰ ἐπιλέξουν τὴν οὐδετερότητα ἀπέναντί του. Ἀντίθετα μάλιστα, δημιουργεῖ συνέπειες θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς γιὰ τοὺς ἀκροατὲς του. Προϋποθέτει τὴ σωματικὴ παρουσία τους καὶ ἓνα εἶδος συμβολαίου μεταξὺ τοῦ κήρυκα καὶ τοῦ

2. Τὸ «καλεῖται» μεταφράζεται: «ὀνομάζεται» (Βάμβας), «Ἰσχύει» (Βιβλικὴ Ἐταιρεία 1967 καὶ 1989), «λέγεται» (Σωτηρόπουλος). Ὁ Μάξιμος Καλλιουπολίτης τὸ ἀφήνει ἀμετάφραστο καὶ σχολιάζει: «Ἦγουν ἐκείνην μόνον ἡμέραν ἔχει ὁ ἁμαρτωλός, ἐφόσον ὁ Θεὸς καλεῖ αὐτόν· ἦγουν τὴν παρούσαν».

3. «Τὸ γάρ, σήμερον, φησὶν, αἰεὶ ἐστίν, ἕως ἂν συνεστήκη ὁ κόσμος» I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ὁμιλία στ' εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους, πρῶτο. α'*, PG 63,55.

ἀκροατῆ. Ὁ κήρυκας (ὁ Χριστός, ὁ Παῦλος, ὁ συγγραφέας τῆς πρὸς Ἑβραίους) ἀπευθύνεται σὲ ἀνθρώπους πού ἀνήκουν στὴν ἴδια κοινότητα καὶ γνωρίζουν τὴν ἱστορία τοῦ λαοῦ τους. Ἐπίσης, ἡ ἀπεύθυνσή του δὲν προδικάζει τίποτα τὸ βέβαιο. Στὴν πρὸς Ἑβραίους ἡ ἐπιτελεστικὴ κίνηση τῶν παραληπτῶν της μπορεῖ νὰ εἶναι θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ. Οἱ παραληπτές της θὰ σπεύσουν ἄραγε νὰ εἰσέλθουν στὴν κατάπαυση ἢ θὰ πέσουν στὸ ἱστορικὸ παράδειγμα τῆς ἀπειθείας; Θὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἐπιστολὴ ὡς ζωντανὴ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πού ἀπαιτεῖ λογοδοσίαν («πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος») ἢ θὰ τὴν ἀκούσουν ἀδιάφορα; Αὐτὸ μένει ἀνοικτὸ στὴν ἱστορία.

Ἡ ἐπιτελεστικότητα στὴν ὁποία ἀποβλέπει τὸ κήρυγμα προϋποθέτει κινήσεις πού μπορεῖ νὰ κάνει ὁ ἀκροατῆς του. Πέραν τῶν ἐξωτερικῶν προϋποθέσεων πού ἀναφέρθηκαν παραπάνω, τῆς σωματικῆς του παρουσίας κ.λπ., ἀπαιτεῖται ἡ δυνατότητά του ν' ἀνταποκριθεῖ οὐσιαστικὰ στὴν προτροπὴ τοῦ κήρυκα. Γιὰ τὴ δυνατότητα αὐτὴ τοῦ ἀκροατοῦ γίνεται λόγος ἤδη στὰ Εὐαγγέλια. Ὁ Χριστὸς ἀπευθύνεται σὲ ὅλους, ἀλλὰ καὶ στοὺς μαθητὲς χωριστὰ μὲ ἰδιαίτερη διδασκαλία. Οἱ ἄνθρωποι χωρίζονται στοὺς μέσα καὶ στοὺς ἔξω. «Ὅτε δὲ ἐγένετο κατὰ μόνας, ἠρώτων αὐτὸν οἱ περὶ αὐτὸν σὺν τοῖς δώδεκα τὰς παραβολάς. Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς· ὑμῖν τὸ μυστήριον δέδοται τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ· ἐκείνοις δὲ τοῖς ἔξω ἐν παραβολαῖς τὰ πάντα γίνεται» (Μκ. 4,10-11). Ὁ ἀπόστολος Παῦλος διακρίνει μεταξὺ γάλακτος καὶ στερεᾶς τροφῆς. «Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρώμα· οὐπω γὰρ ἐδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε» (Α΄ Κορ. 3,2). Στὴν πρὸς Ἑβραίους (5,11-6,4) ἔχουμε τὴ συστηματικότερη διάκριση μεταξὺ διδασκαλίας γιὰ «τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ» καὶ διδασκαλίας «ἐπὶ τὴν τελειότητα». Ἡ στοιχειώδης διδασκαλία ἀφορᾷ α) τὴν κλήση στὴ μετάνοια καὶ στὴν πίστη, β) τὴ διδασκαλία περὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ γ) τὴ διδασκαλία περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς κρίσεως. Ἀντίστοιχα, τὴ διδασκαλία περὶ τελειότητος ἀφοροῦν α) ἡ κατ' ἰδίαν διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς μαθητὲς, ὅπως παραπάνω ἀναφέραμε, καὶ β) ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ Δείπνου τοῦ Κυρίου, ὅπως γίνεται στὴ συνέχεια τῆς πρὸς Ἑβραίους⁴. Οἱ ἀποδέκτες τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας εἶναι νήπιοι καὶ «ἄπειροι λόγου δικαιοσύνης», ἀντίστοιχα οἱ ἀποδέκτες τῆς διδασκαλίας περὶ τελειότητος εἶναι «οἱ ἅπαξ φωτισθέντες καὶ γευσάμενοι τῆς ἐπουρανίου δωρεᾶς, οἱ μέτοχοι τοῦ ἁγίου Πνεύματος».

4. JEREMIAS J., *Ὁ Ἰησοῦς καὶ τὸ Εὐαγγέλιό του*, Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 1984, σελ. 175.

Ἐπὶ ἀκόμα μία διάκριση ποὺ ἀφορᾷ τὴν ἐπιτελεστικότητα. Στὴν Καινὴ Διαθήκη διακρίνεται τὸ κήρυγμα σὲ αὐτὸ ποὺ γίνεται «πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐγένετο» (Ἰω. 10,35) καὶ σὲ αὐτὸ ποὺ γίνεται πρὸς «ἡγιασμένους ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» ἢ «κλητοὺς ἁγίους» ἢ «ἐκλεκτοὺς»⁵. Ὁ Ἰωάννης διακρίνει αὐτοὺς «πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο» ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ «ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλε στὸν κόσμον» (Ἰω. 10,35). Τὴ θέση τοῦ Χριστοῦ ποὺ ξεχωρίστηκε ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ στάλθηκε σ' αὐτὸν παίρνουν οἱ κοινότητες τῆς Ἐκκλησίας, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ τὸ ἀποτελοῦν οἱ ἡγιασμένοι γιὰ νὰ συνεχίσουν τὴν ἀποστολή του. Ἡ ἐπιτελεστικότητα ἐγγίζει τὰ ὅρια τῆς, ὅταν οἱ ἀκροατὲς τοῦ κηρύγματος δέχονται τὴν προτροπὴ «τοῖν ἐξερχόμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς τὸν ὄνειδισμόν αὐτοῦ φέροντες» (13,13) καὶ ἀνταποκρίνονται.

Β. Ἡ συνέχεια τῆς Γραφῆς σὲ τέσσερα κηρύγματα

α. Στὰ 164-166, ὁ Μελίτων Σάρδεων ἐκφωνεῖ τὴν πασχάλια ὁμιλία του⁶. Πρόκειται γιὰ κήρυγμα στὴν ἐορτὴ τοῦ Πάσχα καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Τὸ κήρυγμα αὐτὸ ξεπέρασε τὴν ἐποχὴ του, ἐντάχθηκε σὲ corpus πασχάλιων ὁμιλιῶν καὶ κυκλοφοροῦσε μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἱππολύτου Ρώμης ἢ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου⁷. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἔχει σημασία ἡ συνέχεια τῆς Γραφῆς ὅπως ἐμπεριέχεται σ' αὐτό. Τὸ κήρυγμα ἀρχίζει μὲ προοίμιο (1-5) καὶ ἀκολουθεῖ ἡ παράθεση τῆς βιβλικῆς περικοπῆς. «Παραθήσωμεν δὲ πρῶτον αὐτὴν τὴν γραφήν, ἵνα ἐκ παραβολῆς καὶ ἐκ παραθέσεως ἕκαστα βλέπωμεν τῶν θεωρημάτων» (5). Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἀνάγνωση τῆς περικοπῆς τὸ κήρυγμα διακόπηκε γιὰ τοὺς λόγους ποὺ θὰ δοῦμε παρακάτω, ἀκολουθεῖ εἰσαγωγή στὸ κύριο μέρος τοῦ κηρύγματος (6-8), ποὺ χωρίζει ὁ ἴδιος σὲ δύο τμήματα: α) Στὴν ἐξήγηση (9-42) «καθ' ἕκαστον ἀκριβόσομεν τῶν ἀνεγνωσμένων» (6) καὶ β) στὴν ἐπαγωγή (43-62) «ἐπαγάγωμεν τὰ τῆς ἀληθείας μυστήρια» (7). Τελειώνει μὲ τὸν ἐπίλογο (62-63). Ἡ διαίρεση τοῦ κυρίου μέρους τοῦ κηρύγματος ἀνταποκρίνεται στὸ βιβλικὸ σχῆμα τοῦ τύπου - ἐκπλήρωσης. Ὅπως στὰ κηρύγματα

5. Α' Κορ. 1,2· Φιλ. 1,1· Ἐβρ. 3,1· Α' Πέτρ. 1,1. κ.ἄ.

6. ΨΕΥΤΟΓΚΑ Β., *Μελίτωνος Σάρδεων, «Τὰ περὶ τοῦ Πάσχα δύο»*, Θεσσαλονίκη 1971.

7. PG 59,735-746. Κριτικὴ ἔκδοση τοῦ κειμένου ἔγινε ἀπὸ τὸν P. Nautin ἐν SC 27 Paris 1950 ὡς ἔργου τοῦ Ἱππολύτου Ρώμης. Γιὰ τὴν πορεία τῆς ἔρευνας καὶ τὴν ἀπόδοση τῆς συγγραφῆς στὸν Μελίωνα, βλ. ΨΕΥΤΟΓΚΑ, ὅ.π. Οἱ παραπομπές μας γίνονται στὴν κριτικὴ ἔκδοση καὶ οἱ ἐντὸς παρενθέσεων ἀριθμοὶ ἀφοροῦν τῆς παραγράφου του.

τῆς Καινῆς Διαθήκης πρῶτα γίνεται ἀναφορὰ σὲ ὅ,τι ἀναγράφεται, προτυπώνεται καὶ σκιαγραφεῖται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη καὶ στὴ συνέχεια πῶς ἐκπληρώθηκαν αὐτά, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ὁ Μελίτων πρῶτα ἀνακοινώνει στοὺς ἀκροατές του ποῦ καὶ πῶς ἡ Παλαιὰ Διαθήκη προτυπώνει τὰ θέματα ποῦ θὰ τὸν ἀπασχολήσουν «ἢ μὲν θεία γραφή οὕτως μυστικῶς τὴν ἱεράν ἐορτὴν προεθέσπισεν» καὶ στὴ συνέχεια προχωρεῖ στὴν ἀνάλυσή τους. «Ἡμεῖς δὲ ἤδη καθ' ἕκαστον ἀκριβώσομεν τῶν ἀνεγνωσμένων, εὐχαῖς ὑμετέροις ἐρευνῶντες τῶν γραφῶν τὰ κεκρυμμένα μυστήρια, καὶ τὴν μὲν ἀλήθειαν τῶν γεγραμμένων οὐκ ἀναιροῦντες, τὴν δὲ ἀκριβειαν τῶν μυστηρίων διὰ τῶν τύπων θεωροῦντες» (6). Στὸ δεῦτερο τμῆμα τοῦ κυρίου μέρους ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἀναγγελία τῆς ἐκπλήρωσης. «Ἐπαγάγωμεν τὰ τῆς ἀληθείας μυστήρια. Τίς μετὰ τὸν νόμον Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιδημία, διὰ τί ἦλθε μετὰ σώματος [...]

(7). Ὅπως στὴν πρὸς Ἑβραίους, ἔτσι καὶ στὸν Μελίτων, τὸ κήρυγμα συνδέεται μὲ τὴ θυσία τοῦ Χριστοῦ. Ὅπως ἐκεῖ τὸ “σήμερον” ἀφορᾷ στὴ σχέση τοῦ πιστοῦ μὲ τὴ θυσία τοῦ Χριστοῦ, ἔτσι καὶ στὸν Μελίτων τὸ κήρυγμά του συνδέεται μὲ τὴν τέλεση τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας τὴν ἡμέρα ποῦ ἐκφωνεῖται τὸ κήρυγμα. Θέλοντας νὰ τὸ προσδιορίσει σὲ σχέση μὲ τὸ παρελθὸν τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας, λέει: «Ἄμνος ἐξ ἀγέλης ἐκεῖ, ἐνταῦθα ἄμνος ἐξ οὐρανῶν, αἵματος ἐκεῖ τὸ σημεῖον καὶ τὸ ὀλίγον τοῦ παντός φυλακτήριον, ἐνταῦθα ὁ λόγος καὶ ὁ κρατὴρ θείου γέμων αἵματός τε καὶ πνεύματος, πρόβατον ἐκ θεῆς ποιμνῆς ἐκεῖ, ἐνταῦθα αὐτὸς ἀντὶ τοῦ προβάτου ὁ ποιμὴν» (2). Ἡ ἀντίθεση τοῦ “ἐκεῖ” μὲ τὸ “ἐνταῦθα” ποῦ ἐπιτείνεται μὲ τὴν ἐπανάληψη τῶν δύο τοπικῶν ἐπιρρημάτων καὶ τὴ χρήση ἱστορικοῦ ἐνεστώτα ὅπως: «ἀυγάζουσι», «ἀνατέλλουσι», «ἀνεώγασι», «γέμει», «ἐπέχουσι», «ἐπανθεῖ» (ὅλα ρήματα τῆς πρῶτης παραγράφου τοῦ κηρύγματος) δημιουργοῦν στοὺς ἀκροατές του τὴν αἴσθησι τῆς χρονικῆς στιγμῆς, τοῦ “σήμερον” κατὰ τρόπο ὑπέροχο. Καὶ ὅπως στὴν πρὸς Ἑβραίους τὸ κήρυγμα τελειώνει μὲ τὴν προτροπὴ γιὰ εἴσοδο στὴν κατάπαυση “σήμερον”, ἔτσι καὶ ὁ Μελίτων προτρέπει τοὺς ἀκροατές του: «Φάγωμεν καὶ ἡμεῖς τὸ λογικὸν πάσχα μετὰ ἐπιθυμίας πνευματικῆς» (4), ἐννοῶντας τὴ συμμετοχὴ στὸ εὐχαριστιακὸ δεῖπνο.

Ἀλλὰ καὶ τὸ τρίτο στοιχεῖο τῆς συνέχειας τῆς Γραφῆς στὸ κήρυγμα τοῦ Μελίτωνος εἶναι παρὸν μὲ τὸν ἐμφαντικότερο τρόπο. Ὁ κήρυκας μας ἀποβλέπει στὴν ἐπιτελεστικότητα τοῦ κηρύγματός του περισσότερο ἀπὸ κάθε τί ἄλλο. Τὸ κήρυγμα ἐκφωνήθηκε σὲ δύο στάδια. Πρὸ τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας ἐκφωνήθηκε τὸ προοίμιο (1-5) ὡς εἰσαγωγή στὴν ἀνάγνωσι τῆς βιβλικῆς περικοπῆς. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ κήρυγμα διακόπηκε γιὰ νὰ τελεσθεῖ ἡ Εὐχαριστία. Ἡ διακοπὴ

τοῦ κηρύγματος γιὰ νὰ τελεσθεῖ ἡ Εὐχαριστία, ἔχει παράλληλα στήν ἀρχαία δικανική λογογραφία. Καί ἐκεῖ οἱ λόγοι ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου διακόπτονταν, γιὰ νὰ γίνει κάτι πρακτικό ἐνδιάμεσα, ὅπως καταθέσεις μαρτύρων, ἀνάγνωση ψηφισμάτων κ.λπ. Οἱ χριστιανοὶ προσάρμοσαν αὐτὴ τὴν πρακτικὴ στὰ ἐκκλησιαστικὰ δεδομένα⁸. Ὁ κήρυκός μας συνέχισε τὴν ὁμιλία του ξεκινώντας καὶ πάλι μὲ *εἰσαγωγή* πού τελειώνει ὡς ἐξῆς: «Ἐπισιτισάμενοι δὲ τὸν ἄρτον τὸν ἐν τῶν οὐρανῶν καὶ πίνοντες τὸ τῆς εὐφροσύνης ποτήριον, αὐτὸ τὸ ζέον καὶ ἔμπυρον, αἷμα μὲν δὴ ἄνωθεν τυπωθὲν πνεύματι λόγῳ ἀναλαβόντες εἴπωμεν» (8).

Ὁ Μελίτωνας ἀκολουθεῖ αὐστηρὰ τὴ διάκριση πού ἀναφέρεται στὴν πρὸς Ἑβραίους. Διατρέχοντας τὸ κήρυγμά του δὲν συναντοῦμε πουθενὰ τὴ στοιχειώδη διδασκαλία. Δὲν γίνεται κλήση στὴν πίστη καὶ στὴν μετάνοια, δὲν ὑπάρχει διδασκαλία περὶ βαπτίσματος καὶ δὲν γίνεται λόγος περὶ τῶν θεμάτων τοῦ θανάτου, τῆς ἀναστάσεως ἐκ νεκρῶν καὶ τῆς κρίσεως. Ἀντίθετα, ὁλόκληρο τὸ κήρυγμα ἀπευθύνεται σὲ πιστοὺς πού συμμετέχουν στὴν Εὐχαριστία, ἀφορᾶ τὴν ἐσωτερικὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀρχιερατικὴ του αὐτοπροσφορὰ. Καὶ συγκεκριμένα, ὁλόκληρη ἡ *ἐξήγηση* εἶναι ἀφιερωμένη στὴ σύνδεση τῶν τύπων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μὲ τὴν ἐκπλήρωσή τους στὴν Καινὴ καὶ στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀρχίζει λέγοντας γιὰ τὸν Νόμο: «Ὁ Νόμος ὁ διὰ Μωυσέως τῆς μελλούσης χάριτος συμβολικὴ καὶ αἰνιγματώδης ἐπιτομή, ταῖς εἰκόσιν ἀπαγγέλλουσα τὴν τελειότητα τῆς μελλούσης ἀληθείας, ταῖς θυσίαις τὸ ἱερεῖον, τῷ αἵματι τὸ αἷμα, τῷ ἄμῳ τὸν ἄμῳ, τῇ περιστερᾷ τὴν περιστεράν, τοῖς βωμοῖς τὸν ἀρχιερέα, τῷ ναῷ τὸ τῆς θεότητος καταγώγιον, τῷ περιβωμίῳ πυρὶ ὅλον ἄνωθεν τοῦ κόσμου τὸ φῶς» (9). Τελειώνει τὴν *ἐξήγηση*: «Νόμος εἷς ἔσται τῷ ἐλευθέρῳ καὶ προσηλύτῳ· ὅπου Χριστός, ἐλευθερία, πάντων ἰσηγορία, ἰσονομία, ἰσοτιμία· τιμῷ πάντες ἡγοράσθησαν αἵματι. Δία τοῦτο “οὐκέτι εἶ δοῦλος”, ἀλλ’ ἐλεύθερος· πάντες γὰρ ἐν Χριστῷ γεγόναμεν ἐλεύθεροι» (42). Ἡ διδασκαλία ἀφορᾶ τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας πού εἶναι ἐλεύθεροι.

Ἡ *ἐπαγωγή* ἀρχίζει μὲ τὴν προτροπή: «Ἄκουε μὲν γὰρ δὴ, ἄκουε μετὰ τοὺς τύπους καὶ τὴν νομικὴν οἰκονομίαν τις καὶ πόση ἢ μετὰ τὸν νόμον Χριστοῦ ἐπιδημία ἐπὶ τῆς γῆς» (43). Τὸ κήρυγμα συνεχίζεται μὲ τὴ διδασκαλία περὶ τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν συνεπειῶν τῆς διὰ τῆς ἀντιδόσεως τῶν ἰδιωμάτων τῶν δύο φύσεων γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε μεταγενέστερη ὀρολογία (44-

8. ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ, ὁ.π., σελ. 131.

48). Ἀκολουθεῖ διδασκαλία περὶ τοῦ πάθους (49-56), τῆς ἀναστάσεως (57-60) καὶ τῆς ὑψώσεως τοῦ Χριστοῦ (61). Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι διαπραγματευόμενος τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ δὲν ὑποχωρεῖ σὲ κατὰ πάντα νόμιμες προτροπὲς γιὰ μετάνοια, ἀλλὰ ἐπιμένει νὰ ἀναδείξει «τὰ τέλεια τῶν πνευματικῶν γάμων τῶν μυστικῶν καὶ υἰοθεσίας καὶ παλλιγενεσίας τὰ σημεῖα» (53). Σὲ ὅλη τὴ διαπραγματεύση, ἂν καὶ πρόκειται γιὰ δύσκολα δογματικὰ θέματα, ὁ Μελίτωνας καταφέρνει νὰ τὰ παρουσιάσει μὲ τρόπο ἄπλο καὶ εὐληπτο. Στὴν τελευταία παράγραφο τῆς ἐπαγωγῆς, ὁ κήρυκας συνοψίζει τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ συνδυάζει μὲ τὴν κατάστασι τοῦ ἀκροατηρίου του. «^Ω πάσχα θεῖον, θεὸν ἐξ οὐρανῶν οὐ στεναγωγῆσαν καὶ νῦν πνευματικῶς συνάψαν, δι' ὃν μέγας νυμφῶν τῶν γάμων ἐπληρώθη, καὶ πάντες φέρουσι τὰς στολὰς τὰς νυμφικὰς, ἐκβάλλεται δὲ οὐδεὶς ὡς οὐκ ἔχων τὴν στολὴν τὴν γαμικὴν» (62). Οἱ πιστοὶ ἀνήκουν σ' αὐτοὺς ποὺ μποροῦν νὰ ἀκοῦν καὶ νὰ κατανοοῦν τὴν ἐσωτερικὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἔχουν ἀναμμένες τὶς λαμπάδες τῶν ψυχῶν τους, καὶ συμμετέχουν στὴ Θεία Εὐχαριστία χωρὶς ὄρους καὶ περιορισμούς. Ἀφοῦ συμμετάσχουν σ' αὐτήν, ὁ Μελίτωνας ἀπευθύνεται μαζί τους στὸν Χριστὸ παρακαλώντας «ἀνάστησον καὶ νῦν αὐτὸς τὰ ὑπὲρ ἡμῶν τρόπαια καὶ χάρισαι καὶ ὑμῖν ἄσαι μετὰ Μωϋσέως τὴν ὁδὴν τὴν ἐπινίκιον, ὅτι σοῦ ἐστὶν τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν» (63). Ἡ κοινότητα εἶναι ἔτοιμη πλέον νὰ βαδίσει στὸν κόσμο γιὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Χριστοῦ ὅπως γίνεται καὶ στὴν πρὸς Ἑβραίους (13,13).

β. Διακόσια χρόνια ἀργότερα ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐκφωνεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ πασχάλια κηρύγματά του στὴν Ἀντιόχεια⁹. Ὁ τρόπος τῆς συνέχειας τῆς Ἁγίας Γραφῆς σ' αὐτὸ ἔχει πολὺ μεγάλη σημασία, δεδομένου τοῦ τεράστιου κύρους τοῦ κήρυκα καὶ τῆς μεγάλης ἐπίδρασής του μέχρι σήμερα στὸ κήρυγμά μας. Ὁ Χρυσόστομος δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ δηλώσει ρητὰ τὸ σχῆμα τύπος - ἐκπλήρωση, ἀλλὰ τὸ ἐφαρμόζει μὲ συνέπεια. Δὲν ἀναφέρεται στὴν περιοχὴ ποὺ ἀναγνώστηκε, καὶ κηρύττει γιὰ τὴ γιορτὴ γενικότερα. Τὰ μέρη τοῦ

9. Θὰ χρησιμοποιήσουμε δύο λόγους του. Τὸν *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα* PG 52,765-772 καὶ ΕΠΕ 36,70-91 καὶ τὸν *Κατὰ μεθυόντων καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν* PG 50,433-441 καὶ ΕΠΕ 36,142-171. Πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο κήρυγμα, ποὺ ἐκφωνήθηκε δύο φορές καὶ ἐκδόθηκε σὲ δύο μορφές. Ἡ δευτέρη μορφή, τὸ *Κατὰ μεθυόντων καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν*, εἶναι ἐκτενέστερη καὶ ἐκφωνήθηκε γύρω στὰ 390-395. Βλέπε ΕΠΕ, ὁ.π., σελ. 2. Οἱ παραπομπὲς γίνονται στὴν ἔκδοσι τῆς ΕΠΕ καὶ στὴν πρώτη μορφή. Παραπομπὲς στὴ δευτέρη μορφή γίνονται συμπληρωματικά. Οἱ ἐντὸς παρενθέσεων ἀριθμοὶ ἀφοροῦν ὁ πρῶτος τὴ σελίδα καὶ ὁ δευτέρος τὸ στίχο.

λόγου δὲν χωρίζονται αὐστηρά, ἀλλὰ εὐκόλα διακρίνουμε ὅτι μετὰ τὸ προοίμιο (70,1-15) ἀκολουθεῖ ἡ ἐξήγηση (70,16-76,25) καὶ ἡ ἐπαγωγή (76,26-84,18), γίνεται μία παρέκβαση (84,19-88,19) καὶ ἔχουμε τὸν ἐπίλογο (88,20-90,12). Γιὰ τὸν τύπο γίνεται λόγος στὴν ἐξήγηση καὶ τὴν παρέκβαση. Ἀνιχνεύεται στὰ γεγονότα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν προτυπώσεις τῶν γεγονότων ποὺ ἐκπληρώθηκαν στὴν Καινὴ καὶ ἐνεργοῦνται στὴν Ἐκκλησία μέχρι καὶ τὴν ἡμέρα τοῦ κηρύγματος. «Παρθένος καὶ ξύλον καὶ θάνατος τῆς ἡμετέρας ἡττης γέγονε τὰ σύμβολα. Καὶ γὰρ παρθένος ἦν ἡ Εὐὰ· οὐδέπω γὰρ ἄνδρα ἐγίνωσκεν, ὅτε τὴν ἀπάτην ὑπέμεινε· ξύλον ἦν τὸ δένδρον· θάνατος τὸ ἐπιτίμιον τὸ κατὰ τοῦ Ἀδάμ [...] Ἀντὶ τῆς Εὐᾶς ἡ Μαρία· ἀντὶ τοῦ ξύλου τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ, τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ· ἀντὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀδάμ, ὁ δεσποτικὸς θάνατος» (74,19-27). Ὅπως στὴ δημιουργία τοῦ κόσμου «τῷ ἐπιτάγματι τοῦ δεσπότου» ἡ γῆ βλάστησε τὰ εἶδη τῶν φυτῶν καὶ τὰ νερὰ ἐρπετὰ ζωντανά, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, ποὺ ἐκφωνοῦσε τὸν λόγο του, τὰ νερὰ τοῦ βαπτίσματος ἔβγαλαν «ἰχθύας λογικούς», τοὺς νέους στρατιῶτες τοῦ Χριστοῦ, τοὺς κατηχομένους ποὺ ἔγιναν πιστοὶ (84,19-86,16). Ἡ κολυμβήθρα τῶν Ἰουδαίων (Ἰω. 5,1-9), ποὺ πρὶν ἔρθει ὁ Χριστὸς θεράπευε μετὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ ἀγγέλου ἕναν, τώρα θεραπεύει χωρὶς περιορισμούς (86,17-30).

Ἡ ἐκπλήρωση φανερώνεται στὴν ἐπαγωγή καὶ εἶναι διδασκαλία τοῦ κήρυκα γιὰ συμμετοχὴ τῶν ἀκροατῶν του σ' αὐτήν, ὅπως ὁ ἴδιος τὴν παρουσίασε στὴν ἐξήγηση. Ἡ ἐνανθρώπιση, ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ ἔφεραν ἀλλαγὴ στὴν κατάσταση τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔγιναν χριστιανοί. Ὅπως στὴν ἀρχὴ τῆς ἐξήγησης ἀπέδειξε ὅτι «πρὸ μὲν γὰρ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τῆς τοῦ σταυροῦ οἰκονομίας, καὶ αὐτὸ τοῦ θανάτου τὸ ὄνομα φοβερὸν ἐτύγχανε» ἐνῶ τώρα «Ὁ (θάνατος) οὐκ ἔτι γὰρ θάνατος λέγεται, ἀλλὰ κοίμησις καὶ ὕπνος» (70,18-19), ἔτσι καὶ ὁ πλοῦτος καὶ τὰ ἀξιώματα, ἀκόμα καὶ αὐτὸ τοῦ βασιλέως, δὲν καθορίζουν τὴν προσέλευση τῶν ἀνθρώπων στὴν τράπεζα τῆς Θείας Εὐχαριστίας. «Μετὰ τῆς αὐτῆς παρησίας καὶ τιμῆς καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πτωχὸς πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν θείων τούτων μυστηρίων ὁρμῶσι» (80,2). Συμμετοχὴ στὴν ἐκπλήρωση τῶν ἐπηγγελμένων εἶναι ἐπίσης ἡ ἀνταπόκριση τῶν πιστῶν στὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, ποὺ τοὺς χάρισε τὴν ἀνάσταση μὲ ζωὴ ἀνάλογη (80,27-84,18. 88,1-90,2). Καὶ τέλος, ἡ ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ μᾶς χάρισε τώρα τὴν πρώτη ἀνάσταση, τῆς ψυχῆς, ποὺ εἶναι ἡ μεγαλύτερη. Ἀναμένουμε καὶ τὴ δεύτερη, ποὺ εἶναι ἐκείνη τοῦ σώματος (160,8-162,14).

Ἡ ἐκπλήρωση τῶν ἐπηγγελμένων ἀφορᾷ τοὺς ἀκροατὲς τοῦ κηρύγματος καὶ τὸ «σήμερον» ἡγεῖ ἐκκωφαντικά. Στὸ προοίμιο ἀκούγεται ἕξι φορὲς (70,1-

15) και στο τέλος της εξήγησης τέσσερις με ρήματα σε ιστορικό ένεστώτα. «Σκιρτώσι», «ἀγάλλονται», «φρίττω», «ὄρω» (76,7-25). Το *σήμερον* του Χρυσοστόμου όμως σε τί ἀφορᾷ; Στὴν πρὸς Ἑβραίους ἀφορᾷ τὴν εἴσοδο στὴν κατάπαυση καὶ στὸν Μελίτωνά τὴ συμμετοχὴ στὴ Θεία Εὐχαριστία. Τὸ ἀκροατήριο τοῦ Χρυσοστόμου, ἂν καὶ βρίσκεται λίγα λεπτά πρὸ τῆς τέλεσής της, ἀποτελεῖται καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ δὲν θὰ συμμετάσχουν σ' αὐτήν. «Ἔστηκε πλούσιος καὶ πένης ἐν ἐκκλησίᾳ· κατέλαβεν ἡ ὥρα τῶν θείων μυστηρίων· ἐξωθεῖται ὁ πλούσιος ὡς ἀμήντος, ἴσεται δὲ ὁ πένης ἐντὸς τῶν οὐρανίων σκηνῶν, καὶ οὐκ ἀγανακτεῖ ὁ πλούσιος· οἶδε γὰρ ἑαυτὸν ἀλλότριον τῶν θείων μυστηρίων [...]. Ταῦτα δὲ λέγω, ἀγαπητοί, περὶ τῶν κατηγουμένων, καὶ οὐ περὶ τῶν ἀπλῶς πλουσίων» (156,4-15). Ὅπως γνωρίζουμε, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ τρίτου αἰῶνα τὸ ἐκκλησίασμα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ πιστοὺς, μετανοοῦντες καὶ κατηγουμένους. Οἱ μετανοοῦντες, οἱ πιστοὶ δηλαδὴ ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ συμμετάσχουν στὴ Θεία Εὐχαριστία, χωρίζονταν σὲ τέσσερις τάξεις: τοὺς προσκλαίοντες, τοὺς ἀκρωμένους, τοὺς ὑποπίπτοντες καὶ τοὺς συνιστάμενους¹⁰. Στὴν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας παρέμεναν μόνο οἱ συνιστάμενοι καὶ συμμετεῖχαν μόνο οἱ κοινωοῦντες. Μεγάλο μέρος τῶν πιστῶν μαζί με τοὺς κατηγούμενους καὶ τοὺς ἀπλᾶ ἐνδιαφερόμενους ἀποχωροῦσε μετὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν Γραφῶν καὶ τὸ κήρυγμα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Χρυσόστομος δὲν κάνει λόγο γιὰ συμμετοχὴ, ποὺ ἐννοεῖται γιὰ τοὺς κοινωοῦντες, ἀλλὰ γιὰ συνεορτὴ καὶ ἐπιθυμία συνεορτῆς. «Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν· εἰ δὲ τὸ πάσχα ἐπεθύμισεν φαγεῖν καὶ συνεορτᾶσαι δηλονότι» (78,4-6). Μὲ τὴ λέξη “συνεορτή” καὶ τὴν ἀναφορὰ στὴν εὐχαριστιακὴ τράπεζα «καὶ τί λέγω, πλουσίῳ καὶ πένητι ἢ αὐτὴ τράπεζα πρόκειται; Καὶ αὐτῷ τῷ τὸ διάδημα περικειμένῳ, καὶ τὴν ἄλουργίδα ἔχοντι, τῷ τὴν ἐξουσίαν τῆς οἰκουμένης ἀνηρημένῳ, καὶ τῷ πτωχῷ τῷ πρὸς ἐλεημοσύνην καθημένῳ, μία τράπεζα πρόκειται» (78,27), ὁ Χρυσόστομος καλύπτει καὶ τὴν κλήση γιὰ συμμετοχὴ ποὺ ἀφορᾷ τοὺς λίγους καὶ τὴν ἐπιθυμία συμμετοχῆς ποὺ ἀφορᾷ τοὺς περισσοτέρους.

Μὲ τίς παραπάνω προϋποθέσεις ἢ ἐκφώνηση τοῦ κηρύγματος δὲν μποροῦσε νὰ γίνε μετὰ τὴν τέλεση τῆς Εὐχαριστίας, ὅπως στὸν Μελίτωνά. Γιὰ νὰ ἀκου-

10. Ἡ διάκριση πιστῶν καὶ μετανοούντων ἐμφανίζεται στὸ δεύτερο μισό τοῦ τρίτου αἰῶνα. Γιὰ τίς τέσσερις τάξεις τῶν μετανοούντων, βλ. τὸν ια' (ιβ') κανόνα τοῦ Γρηγορίου Νεοκαισαρείας *περὶ τῶν τόπων τῆς μετανοίας*. Γιὰ τὴ σχετικὴ προβληματικὴ, βλ. ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ Π., Μητροπολίτου Σουηδίας, *Ἱστορικὴ εἰσαγωγή εἰς τοὺς ἱεροὺς κανόνας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Στοκχόλμη 1990, σελ. 528-530.

στεῖ ἀπὸ ὅλους, ἔπρεπε νὰ γίνει πρὶν ἀποχωρήσουν οἱ περισσότεροι. Ὁ Χρυσόστομος παραθέτει τὴ σειρά τῶν δρώμενων στὴ σύναξη. «Οὐδὲν σωματικὸν ἐστὶν ἐντεῦθεν ὠνήσασθαι, ἀλλὰ πάντα πνευματικά· ἀκρόασιν θείων λογίων, εὐχὰς Πατέρων, εὐλογίας ἱερέων, τῶν θείων καὶ ἀπορρήτων μυστηρίων τὴν κοινωνίαν» (82,4-7). Τὸ κήρυγμα συνάπτεται μὲ τὴν ἀκρόαση τῶν θείων λογίων καὶ ἡ θέση του βρῖσκεται πρὸ τῆς τέλεσης τῆς Εὐχαριστίας. Ἡ θέση του προσδιορίζει τὸ περιεχόμενό του στὰ πλαίσια τῆς ἐπιτελεστικότητος πού εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξει. Ἐδῶ πρέπει νὰ ἐπιστρέψουμε στὴν πρὸς Ἑβραίους καὶ στὴ διάκριση τῶν θεμάτων πού ἀφοροῦν τοὺς ἀρχαίους ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἀφοροῦν τοὺς πρὸς τὴν τελειότητα φερομένους (6,1-2). Καὶ τὰ τρία θέματα πού ἀφοροῦν τοὺς ἀρχαίους τὰ βρῖσκουμε στὸ κήρυγμα τοῦ Χρυσόστομου. Ἡ κλήση στὴ μετάνοια καὶ στὴν πίστη γίνεται μὲ τὶς ἔντονες προτροπὲς γιὰ τὴ συνέχιση τῆς νηστείας (82,28-84,18. 142,1-152,18), τὴν καταδίκη τοῦ πλοῦτου (78,11-29) καὶ τὸν ἔπαινο ἐκείνων πού φροντίζουν γιὰ τὰ ἀναγκαῖα καὶ δὲν κυκλώνονται ἀπὸ τὶς παντὸς εἶδους φροντίδες (80,5-26). Ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ βαπτίσματος καταλαμβάνει ὅλη τὴν ἔκταση τῆς *παρέκβασης* (84,19-88,19) καὶ ἡ διδασκαλία περὶ θανάτου καὶ κρίσεως βρῖσκει ἕναν ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους κήρυκὲς τῆς στὰ περὶ διπλοῦ θανάτου καὶ διπλῆς ἀναστάσεως (82,10-27. 160,8-162,14).

Ἀντίθετα μὲ τὴν πρὸς Ἑβραίους καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Μελίτων, στὸν Χρυσόστομο δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ στὴ συγκρότηση τῆς κοινότητος καὶ τῆς πορείας τῆς γιὰ μαρτυρία στὸν κόσμο. Τὸ κήρυγμα γίνεται πρὸ τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ ἀφορᾷ τὶς προϋποθέσεις τῆς συγκρότησής τῆς καὶ ὄχι τὴν ἴδια τὴ συγκρότηση πού γίνεται στὴν Εὐχαριστία καὶ διὰ τῆς Εὐχαριστίας. Ἀφορᾷ δηλαδὴ αὐτοὺς «πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο», ὅπως παραπάνω εἶπαμε. Ὁ κήρυκας ἀποφεύγει νὰ θίξει θέματα πού ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ στὸ ἐνδιαφέρον τῶν πιστῶν καὶ ἀρκεῖται μόνο σὲ ὑπαινιγμοὺς περὶ αὐτῶν. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐπαναλαμβανόμενη δήλωση στὰ κηρύγματα τοῦ Χρυσόστομου «ἴσασι οἱ μεμνημένοι»¹¹. Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ θὰ συνεχιστεῖ ὁπωσδήποτε μέχρι τὰ μέσα τοῦ ἔκτου αἰῶνα, ὅσο ὑπάρχουν οἱ τάξεις τῶν μετανοούντων, οἱ κατηγόμενοι καὶ οἱ ἐνδιαφερόμενοι, πού ἅπαντες ἀποχωροῦσαν μετὰ τὴν ἐκφώνηση τοῦ κηρύγματος.

Ἀπὸ τὸν τέταρτο αἰῶνα, στὸν Χρυσόστομο φαίνεται καθαρά, τὸ κήρυγμα δὲν ἀναφέρεται στὰ θέματα πού ἀφοροῦν τοὺς προχωρημένους. Ἡ συνέχεια

11. Βλ. ἐνδεικτικὰ ΙΣΤ΄ Ὁμιλία στὴν π/Ἐβρ. 2, PG 63,125.

της Γραφής γι' αυτά θα γίνεται σε άλλα φιλολογικά είδη που εμφανίζονται από αυτήν την εποχή. Έκτος από τους λόγους και τις όμιλίες που συνεχίζουν να είναι κοινά για το κήρυγμα και την εσωτερική διδασκαλία, εμφανίζονται τα κεφάλαια, οι εξηγήσεις, οι αποκρίσεις, οι θεωρίες και άλλα.

γ. Στα μέσα του δεκάτου τρίτου αιώνα, συγκροτείται το Κυριακοδρόμιο του πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γερμανού Β' (1222-1240). Για να γίνει αυτό, έπρεπε να προηγηθεί η σταθεροποίηση του καταλόγου των περικοπών που αναγιγνώσκονται τις Κυριακές του έτους και η επικράτησή του. Το Κυριακοδρόμιο αυτό είχε μεγάλη διάδοση, μεταφράστηκε ένωρις στα σλαβονικά (1343) και τρεις φορές στα νεοελληνικά. Η πιο διαδεδομένη έγινε από τον Άγάπιο Λάνδο, εκδόθηκε στα 1657 και κυκλοφόρησε είκοσι δύο φορές μέχρι τα τέλη του δεκάτου εννάτου αιώνα¹².

Άς δούμε τη συνέχεια της Άγιας Γραφής στο πολυδιαβασμένο Κυριακοδρόμιο της Μεγάλης Έκκλησίας. Στο κήρυγμα της δεύτερης Κυριακής των Νηστειών, που έγινε στην περικοπή της ημέρας (Μκ. 2,1-12), διακρίνουμε τη γνωστή διαίρεση που γίνεται χαλαρά σε: προσίμιο (32,8-29), εξήγηση (32,30-35,43), έπαγωγή (35,44-36,38) και επίλογο (36,39-37,5). Εάν στον Χρυσόστομο το σχήμα έπαγγελία - εκπλήρωση δεν δηλώνεται, αλλά εφαρμόζεται με συνέπεια, στον Γερμανό είναι περισσότερο κρυμμένο, αλλά απαραίτητη προϋπόθεση του κηρύγματός του. Στην εξήγηση ο Γερμανός περιγράφει τον άσθενοντα γενικά και μάλιστα τον παράλυτο ως τύπο του πεπνωκότα ανθρώπου. Υπονοεί τη δημιουργία του κόσμου και τη θείκη τάξη της που διασαλεύτηκε με την είσοδο της άμαρτίας. «Και έν αρχή δέ της κτίσεως έξ άμαρτιών ή νόσος εις τό του Κáιν σωμα ένέσκηψε. Μετά δέ την άδελφοκτονίαν παρελύθη τό σωμα εκείνω· τό γάρ τρέμειν ουδέν έτερον έστιν ή παράλυσις» (33,46-34,3). Εκείνη ή τάξη ήταν τύπος της τάξεως που ήρθε ν' αποκαταστήσει ο Χριστός θεραπεύοντας τους άρρώστους (33,14-28), εκπληρώνοντας δηλαδή τον τύπο. Σχολιάζοντας τό πρόσταγμα του Χριστού στον παραλυτικό *έγειρε, άρον σου την κλίην και ύπαγε εις τον οίκον σου*, λέει: «Ω προστάγματος δύναμις· όντως φωνή δυνάμεως ή φωνή του θεού, καθώς λέγει ο άγιος Δαυίδ ότι *ιδού δώσει τη φωνή*

12. ΞΗΝΤΑΡΑ Ζ., *Γερμανού Β' Κυριακοδρόμιον*, κριτική έκδοσις, Ροές, Άθήνα 1999, σελ. 13-15. ΗΛΙΟΥ Φ., *Έλληνική Βιβλιογραφία*, λήμματα 1803.18 και 1805.19. Η τελευταία έκδοσή της έγινε τό 1882 στη Βενετία. Ανατύπωση υπό Σ. Γιούλη, Άθήνα 1978. Οι παραπομπές γίνονται στην κριτική έκδοση και οι έντός παρενθέσεων αριθμοί είναι ο πρώτος της σελίδας και ο δεύτερος του στίχου.

αὐτοῦ φωνὴν δυνάμεως (Ψλ. 67,34). Ἴδου καὶ νῦν εἶπεν ὁ Χριστὸς τῷ παραλύτῳ ἔγειρε καὶ εὐθέως ἔργον τὸ πρόσταγμα γίνεται· ἅμα γὰρ τῷ δέξασθαι τοῦ λόγου τὴν δύναμιν καὶ ἀνίσταται καὶ περιπατεῖ ὁ παράλυτος» (35,39-43). «Ὁ,τι στὴ Γένεση προτυπώνεται μὲ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ, στὸ Εὐαγγέλιο ἐκπληρώνεται.

Στὴν ἐπαγωγὴ καὶ στὸν ἐπίλογο οἱ ἀκροατὲς τοῦ κηρύγματος καλοῦνται νὰ συμμετάσχουν στὴν ἐκπλήρωση ποὺ φανερώθηκε στὴν ἐξήγηση. «Λέγει καὶ ἡμῖν ὁ Χριστὸς τοῖς παραλελυμένοις κατὰ ψυχὴν, ἀδελφοί μου· ἐγένεθητε καὶ περιπατεῖτε...» (35,44-45). Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴ στάση τῶν ἀνθρώπων, ποὺ βλέποντας τὸ θαῦμα δόξασαν τὸν Θεὸ καὶ ἀναγνώρισαν στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ τὸν Μεσσία. Καὶ οἱ ἀκροατὲς τοῦ κηρύγματος θὰ ἀξιωθοῦν ὑγιεῖς πνευματικὰ «δοξάσουσι τὸν Θεὸν ὡς ποιοῦντα τοιαῦτα θαυμάσια» (37,4-5).

Ὁ Γερμανὸς παροντοποιεῖ τὴν ἐκπλήρωση ἀρχίζοντας τὴν ἐξήγηση: «ἀκούσωμεν δὴ καὶ τῶν εὐαγγελικῶν ρημάτων, ὧν ὁ θεσπέσιος Μάρκος σήμερον φθέγγεται» (32,36). Τὸ σήμερον ἀκούγεται μὲ ρήματα ἱστορικοῦ ἐνεστώτα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ κήρυκας τόσο στὴν ἐξήγηση (34,25. 26. κ.ά.) ὅσο καὶ στὴν ἐπαγωγὴ (36,6. 7. 9). Οἱ ἀκροατὲς του βρίσκονται στὸν ἴδιο χρόνον μὲ τὸν παραλυτικὸ μὲ τὸν Χριστὸ παρόντα (35,44).

Ὁ Γερμανὸς ἐπιμένει μὲ συνέπεια στὴ διάκριση ποὺ γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν πρὸς Ἑβραίους τῶν θεμάτων τοῦ κηρύγματος. Ἡ ἐπιτελεστικότητα στὴν ὁποία ἀποβλέπει τὸ κήρυγμά του ἀφορᾷ τοὺς ἀρχαρίους. Γι' αὐτὸ καὶ ἀσχολεῖται μόνον μὲ τὴ πρόσκληση στὴ μετάνοια καὶ στὴν πίστη καὶ περὶ κρίσεως. Ἦδη στὸ προοίμιον διαπιστώνει: «Διὰ τοῦτο πολλῶν προσευχῶν χρεῖα, ἀγαπητοί, πολλῶν δακρύων, πολλῆς κατανύξεως καὶ συντριβῆς καὶ ἐξομολογήσεως ὧν ἡμάρτομεν» (32,25-27). Στὴν ἐξήγηση σημειώνει «Ὡστε καὶ οἱ δύο παράλυτοι ἐξ ἁμαρτιῶν τὴν παράλυσιν καὶ τὴν ἀσθένειαν εἶχον καὶ οὐχὶ ἀπὸ κακοχυμίας σωματικῆς» (33,45) καὶ ἀφιερώνει μεγάλο μέρος τῆς στὴ σχέση ἁμαρτίας καὶ νοσημάτων χωρὶς νὰ θεωρεῖ ἀποκλειστικὰ αἰτία τῶν δευτέρων τὴν πρώτη (34,36-35,17). Καταλήγει: «Ὡσπερ δὲ τοὺς κακοσίτους ἀψίνθιον ὠφελεῖ τὸ πικρὸν, οὕτω τοῖς κακοτρόποις καὶ πάσχειν συμφέρει· τοὺς μὲν γὰρ εὐεκτεῖν, τοὺς δὲ μετανοεῖν παρασκευάζει τὰ φάρμακα. Καὶ εἰς τὰς ἀκουσίους ὀδύνας τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ ἐγκέκρυπται, τὸν ὑπομένοντα εἰς μετάνοιαν ἔλκον καὶ ἀπαλλάτον τῆς αἰωνίου κολάσεως» (35,13-17). Στὴν ἐξήγηση καὶ στὸν ἐπίλογο ἐπίσης ἀσχολεῖται μὲ τὴν πρόσκληση στὴν πίστη «ἡμεῖς δὲ τὴν πίστιν τοῦ παραλύτου θαυμάσωμεν...» (34,11-35), «σπουδάσωμεν προσελθεῖν αὐτῷ μετὰ θερμότητος καὶ ζεούσης τῆς πίστεως» (36,39-43).

Με την κρίση ασχολείται ακόμη περισσότερο. Στην *εξήγηση* μεταφέρει στους ακροατές του τη διδασκαλία του Ευαγγελίου για το θέμα, αναπτύσσοντας το με τρόπο που να αφορά ολόκληρη τη ζωή του ανθρώπου και δεν το περιορίζει στη μέλλουσα Κρίση. «Οὐ γὰρ μόνον εἰς τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἀποθησανρίζει ὁ θεὸς τὰ πλημμελήματα, ἀλλὰ καὶ μαστιγοῖ ποικίλως ἔτι ζώντας ἐν σώματι καὶ πρὸ τῆς μεγάλης καὶ ἐπιφανοῦς ἡμέρας τοῦ πάσι δικάσοντος» (34,9-11). Ἡ θεραπευτική του Χριστοῦ με την κρίση, τὸν ἔλεγχο καὶ τὴ νοθεσία περιγράφεται με σαφήνεια (34,36-35,17). Ἀντίστοιχα, σὴν *ἐπαγωγή* προτρέπει «ἀγαθὸν οὖν ἔστιν, ἀδελφοί μου, παιδευθῆναι νῦν καὶ καθαρῆναι ἐν τῷ παρόντι βίῳ καὶ μὴ τὴ ἐκεῖσε βασάνῳ παραπεμφθῆναι, ἥνικα κρίσεως καιρὸς, οὐ καθάρσεως. Οὐδὲ τὸ κολάζεσθαι ἐνταῦθα κακόν, ἀλλὰ τὸ εἶναι ἀξίους τῆς ἐκεῖσε κολάσεως» (36,9-12). Τὸ ἴδιο καὶ παρακάτω, ὅταν συνδέει τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ με τὴν ἀγαθότητά του (36,25-38).

Ἐὰν συγκρίνουμε τὸ κήρυγμα τοῦ Γερμανοῦ με ἐκεῖνο τοῦ Χρυσοστόμου, θὰ παρατηρήσουμε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κοινὰ πού ἔχουν μεταξύ τους, τὸ σχῆμα τοῦ τύπου - ἐκπλήρωσης καὶ τὴ θεματολογία τῶν ἀρχαρίων, ὑπάρχουν καὶ διαφορές. Στὸν Γερμανὸ λείπει ἡ ἔνταση μεταξύ ἀρχαρίων καὶ προχωρημένων, πὸν στὸν Χρυσόστομο ὑπονοεῖται συνεχῶς. Τὸ κήρυγμα ἔχει πάρει τὴν ὀριστική του μορφή. Κάθε Κυριακὴ καὶ ἑορτὴ ἔχει συγκεκριμένη περικοπή πὸν ἀναγιγνώσκεται, τὸ ἀκροατήριο δὲν διαχωρίζεται σὲ πιστοὺς, μετανοοῦντες καὶ κατηχουμένους, ἀλλὰ εἶναι ἑνιαῖο, ἡ κοινωνία τῶν μυστηρίων δὲν εἶναι τὸ σημεῖο αἰχμῆς, ὅπως στὸν Χρυσόστομο. Ἐκεῖ ὅλα κρῖνονταν ἀπὸ αὐτό. Οἱ μὲν κατηχούμενοι καὶ οἱ μετανοοῦντες ἀποχωροῦσαν γιὰ νὰ μὴν κοινωνήσουν, οἱ πιστοὶ παρέμεναν γιὰ νὰ τελέσουν τὴν Εὐχαριστία. Τώρα ὅλοι μένουν χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ κοινωνήσουν. Ἡ κοινωνία εἶναι ολόκληρη χριστιανικὴ καὶ δὲν ὑπάρχει ἔνταση μεταξύ κόσμου καὶ Ἐκκλησίας. Ἡ ἐκπλήρωση τῶν τύπων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης θεωρεῖται γιὰ τὸ ἀκροατήριο δεδομένη καὶ ὁ κήρυκας δὲν θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του ὑποχρεωμένο νὰ ἀντιστοιχίσει τοὺς τύπους σ' αὐτήν, ἐνῶ τὴν προϋποθέτει συνεχῶς.

δ. Παράλληλα με τὴν κυκλοφορία τοῦ *Κυριακοδρομίου* τοῦ Γερμανοῦ, στὶς ἀρχὲς τοῦ δεκάτου ὄγδοου αἰῶνα, τὸ 1716, κυκλοφορεῖ ἡ ἔκδοση τῶν *Διδαχῶν* τοῦ Ἡλία Μηνιάτη, στὰ μέσα του, τὸ 1766, κυκλοφορεῖ τὸ ἔργο τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη *Λόγοι εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην τεσσαρακοστήν*, καὶ ἐπακολούθησε, τὸ 1796, ἡ ἔκδοση τοῦ *Κυριακοδρομίου* του. Τὰ τρία αὐτὰ σημαντικὰ κηρυκτικὰ ἔργα εἰσήγαγαν ἰδιαίτερο εἶδος κηρύγματος, τὸ ὀμιλητικό, κυκλοφόρη-

σαν πολλές φορές μέχρι σήμερα, ἐπηρέασαν καθοριστικά τὸ κήρυγμα καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ τὸ ἐπιηρεάζουν¹³.

Θὰ προσπαθήσουμε νὰ δοῦμε τὴ συνέχεια τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὸ κήρυγμα τοῦ Μηνιάτη στὴ δεύτερη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν, ποῦ ἔχει ὡς θέμα του «περὶ τοῦ τί εἶναι ἡ ἁμαρτία καὶ πόσον εὐκόλος ἡ ἰατρεία τῆς»¹⁴. Τὸ χωρίζει σὲ *προοίμιο*, *α' μέρος* καὶ *β' μέρος*. Στὸ *προοίμιο* παραθέτει τὴν περικοπή γιὰ νὰ καταλήξει στὴν ἀναγγελία τοῦ θέματος. Στὸ *α' μέρος* ἀρχίζει μὲ ὄρισμὸ τῆς ἁμαρτίας. Στὴ συνέχεια, παραθέτει χαλαρὰ, παρατακτικὰ καὶ χωρὶς ἱεράρχηση «τόπους» ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, τὴ φύση καὶ τὴν κοινὴ ἐμπειρία, γιὰ νὰ πείσει ὅτι ἡ ἁμαρτία, ἐνῶ εἶναι ἄπειρος, συγχωρεῖται κατόπιν μετανοίας. Τελειώνει τὸ *α' μέρος* μὲ τὴν παράθεση τοῦ ἐπιχειρήματος «Τοῦτο ἠξεύρω, πὼς ἔπρεπε, ἢ ποτὲ νὰ μὴν ἁμαρτάνω, ἢ ἁμαρτάνοντας εὐθὺς νὰ μετανοῶ» (28). Στὸ *β' μέρος* ὁ Μηνιάτης εἰσάγει τὸν ἀκροατὴ του γιὰ νὰ τὸν πείσει περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ ἐπιχειρήματός του. Τὸ κήρυγμα τοῦ Μηνιάτη εἶναι ἓνας *συλλογισμὸς* μὲ τὴ ρητορικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου. Ἐὰν τὸ *α' μέρος* ἀποτελεῖ τὴ μείζονα πρόταση, τὸ *β' μέρος* ἀποτελεῖ τὴν ἐλάσσονα. Ἀφοῦ στὸ *α' μέρος* μὲ τὴ μείζονα πρόταση ἀποδείχτηκε τὸ ἐπιχείρημα, δὲν μένει στὸ *β' μέρος* παρὰ νὰ ἀληθεύσει ἡ δευτερεύουσα. «Πῆγαινε καὶ ἐπίστρεψε εἰς τὸν Θεόν· ὁ Θεὸς κρατεῖ ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας νὰ σὲ δεχθῆ μὲ τὰ γλυκύτατα λόγια - τέκνον ἀφέωνταί σοι οἱ ἁμαρτίες σου» (31).

Στὸ *α' μέρος* ὁ κήρυκας παραθέτει ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀπὸ τὸ βιβλίον τῶν Β' Βασιλειῶν τὴν ἱστορία τῆς ἁμαρτίας τοῦ Δαυὶδ (24,1-25), ἀπὸ τὸ κατὰ Λουκᾶ τὴν θεραπεία τῶν δέκα λεπρῶν (17,12-21) καὶ ἀπὸ τὸ κατὰ Μάρκον τὴν ἐπίσκεψη τῶν Μυροφόρων στὸν τάφο (16,1-4). Σκοπὸς τῆς παραθέσεως εἶναι ἡ ἰσχυροποίηση τοῦ ἐπιχειρήματός του καὶ τίποτε περισσότερο. Γι' αὐτὸ καὶ παραθέτει, ὅπως εἶπαμε, παρατακτικὰ, ἐπειδὴ δὲν τὸν ἐνδιαφέρει νὰ παρουσιάσει τὰ γεγονότα στὸ σχῆμα τύπος - ἐκπλήρωση, δὲν ἔχει σημασία ἐὰν γίνονται στὴν Παλαιὰ ἢ στὴν Καινὴ Διαθήκη. Συνδέονται μόνον στὴν προσπάθεια τοῦ ρήτορα

13. Περὶ τῆς διαίρεσεως τοῦ ὁμιλητικοῦ κηρύγματος, τῶν προϋποθέσεων του καὶ γενικότερα περὶ τῆς θέσεως του στὴν κηρυκτικὴ πρακτικὴ, βλ. τὴν εἰσήγησή μας «Τὸ ὁμιλητικὸ κήρυγμα τοῦ Μηνιάτη καὶ τοῦ Θεοτόκη», στὸ Ἔς συζητήσουμε ἐπιτέλους γιὰ τὸ κήρυγμα, Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2012, σελ. 17-34. Ὅσα ἀκολουθοῦν προϋποθέτουν τὴν εἰσήγησή μας ἐκεῖνη καὶ τὴ συμπληρῶνουν.

14. ΜΗΝΙΑΤΗΣ Η., *Διδαχαὶ καὶ Λόγοι*, 15ῃ ἔκδοσι, Ἀθήνα 1925, σελ. 19 κ.έ. Οἱ ἐντὸς παρενθέσεων ἀριθμοὶ παραπέμπουν σὲ σελίδα.

νά γίνει πειστικός. Ὁ Δαυῖδ ἁμάρτησε, μετανόησε καὶ ἀνταπέδωσε: «Ὅθεν εἶδεν ἑβδομήντα χιλιάδες ἄνδρας ἀποθαμμένους, τοὺς ὁποίους ἐφόνευσεν ἄγγελος Κυρίου. Καὶ μὲ ζῆμίαν τόσον μεγάλην, καὶ μὲ πόνον πολλὴν ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν Θεὸν τῆς ἁμαρτίας του τὴν συγχώρησιν» (24). Οἱ λεπροὶ ἔλαβαν τὴ συγχώρηση ὅταν μὲ ἐντολὴ τοῦ Χριστοῦ ἔδειξαν τὰ σώματά τους στοὺς ἱερεῖς (25). Οἱ Μυροφόρες σκέπτονταν τὸ λιθάρι ποῦ ἦταν πάνω στὸν τάφο, ἀλλὰ εἶχαν καλὴ προαίρεση, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ φύγει ἀπὸ τὴ μέση κάθε ἐμπόδιο (26). Ὁ ἄκροατὴς τοῦ Μηνιάτη ἀναλογίζεται τὴ στάση τοῦ Δαυῖδ καὶ σκέπτεται ὅτι μπορεῖ πολὺ πιὸ εὐκόλα νὰ λάβει τὴ συγχώρηση ἐὰν κάνει ὅ,τι ἔκαναν οἱ λεπροὶ: Πηγαίνοντας στὸν πνευματικὸ καὶ ἔχοντας τὸ φρόνημα τῶν Μυροφόρων ποῦ βιάδιζαν στὸν τάφο, ἂν καὶ γνώριζαν ὅτι δὲν μπορούσαν νὰ τὸν ἀνοίξουν. Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ θὰ λύσει κάθε ἐμφανιζόμενο πρόβλημα καὶ στὸν ἴδιο (27). Ὁ ἄκροατὴς δὲν καλεῖται νὰ γνωρίσει τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ στὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας καὶ νὰ τὴν ἀκολουθήσει, ἀλλὰ νὰ δεῖ τίς βιβλικὲς διηγήσεις ὡς παράδειγμα ποῦ πρέπει νὰ μιμηθεῖ.

Καὶ στὸ β' μέρος ὁ Μηνιάτης παραθέτει τὴν Γραφὴ γιὰ νὰ πείσει τὸν ἀκροατὴ του ὅτι πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ ὑπαγάγει τὸν ἑαυτό του στὸ ἐπιχείρημα ποῦ συγκροτήθηκε στὸ α' μέρος. Στὸ α' μέρος εἶχε χρησιμοποιήσει τὴ διήγηση τῆς προβατικῆς κολυμβήθρας (Ἰω. 5,2-9) καὶ τὴ συνέκρινε μὲ τὸν τρόπο συγχώρησης τῆς ἁμαρτίας τοῦ Δαυῖδ στὴν προσπάθειά του νὰ ἀποδείξει ὅτι ὁ Θεὸς γιὰ μᾶς ποῦ ἁμαρτάνουμε περισσότερο ἀπὸ ἐκεῖνον «ἠμπορεῖ νὰ διατάξει ἕναν τρόπον μετριώτερον, νὰ γίνεται δηλαδὴ ἡ συγχώρησις τῶν ἁμαρτιῶν, καθὼς ἐγένετο εἰς τὴν Προβατικὴν τῶν Ἱεροσολύμων κολυμβήθραν ἢ ἴασις τῶν ἀρρώστων». Ἀλλὰ ὁ Θεὸς ὡς ἐλεήμων «διέταξε τὸν εὐκολώτερον καὶ συντομότερον τρόπον», δηλαδὴ τὴν ἐξομολόγησι (25). Τώρα, στὸ β' μέρος χρησιμοποιεῖ τὴν ἴδια διήγηση, ἀλλὰ ρίχνει τὸ βάρος ὄχι στὴ διαφορὰ μεταξὺ ἐκείνης καὶ τοῦ βαπτίσματος, ὅπως θὰ ἔκανε κάποιος ποῦ θὰ χρησιμοποιοῦσε τὸ σχῆμα τύπος - ἐκπλήρωση, ἀλλὰ στὴ δύναμις τῆς εἰκόνας ποῦ μπορεῖ νὰ φανταστεῖ κάποιος βλέποντας ἕναν ἀσθενῆ νὰ στέκεται στὸ χεῖλος τῆς κολυμβήθρας καὶ νὰ μὴν μπαίνει γιὰ νὰ θεραπευτεῖ. Τὸ ἴδιο κάνει ὁ ἁμαρτωλὸς ποῦ, ἔχοντας τὴ δυνατότητα νὰ λάβει τὴ συγχώρηση πολὺ πιὸ εὐκόλα ἀπὸ τὸν ἀσθενῆ πλάι στὴν κολυμβήθρα, δὲν τὸ κάνει (29-30). Καὶ ἐδῶ προσιμᾷ τὴν παραδειγματικὴν διδασκαλίαν καὶ ὄχι τὴν τυπολογικὴν ἐρμηνεῖαν.

Ἡ θέσις τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὸ παραπάνω κήρυγμα καθορίζεται ἀπὸ τὴ δομὴν του. Τῆ θέσις τῆς ἐξήγησης παίρνει ἡ εὕρεσις (inventio) καὶ τῆ θέσις τῆς ἐπαγωγῆς ἡ κρίσις (iudicium). Ὁ κήρυκας δὲν παραθέτει τὴ Γραφὴ ὡς τύπο γιὰ νὰ

ἀναζητήσει τὴν ἐκπλήρωσή του. Ἀντίθετα, παραθέτει τὴ Γραφή ὡς σύνολο “τόπων”, ὡς θησαυροφυλάκιο ὅπου βρίσκονται κατατεθειμένα ὅλα ὅσα μποροῦν νὰ εἰπωθοῦν γιὰ κάθε πρᾶγμα στὴ βάση τῆς πιστοποίησης καὶ κατὰ τάξιν ὁμοίων στοιχείων ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἱστορία, τὴ φύση καὶ τὴν ἀνθρώπινη ἐμπειρία. Τὸ σχῆμα τύπος - ἐκπλήρωση οὔτε κἀν ὑπονοεῖται καὶ ἡ κλήση τοῦ κήρυκα γιὰ συμμετοχὴ σ’ αὐτὴν δὲν ὑπάρχει. Μὲ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ θέματος ἤδη τὸ κήρυγμα ἀποκόπηκε ἀπὸ τὴν ἀναγνωσθεῖσα περικοπή. Ἡ Γραφή δὲν ὑπάρχει ὡς ἐνιαῖο - ὅλο πού ἀφηγεῖται τὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας πρὸ καὶ μετὰ Χριστόν, ἀλλὰ ὡς παραπομπὴ στήριξης τῶν θέσεων τοῦ κήρυκα. Τὸ κήρυγμα τοῦ Μηνιάτη, ὅπως καὶ τὸ μεταγενέστερο τοῦ Θεοτόκη, ἀκολουθεῖ τοὺς κανόνες τῆς νέας ρητορικῆς πού εἰσήγαγαν οἱ οὐμανιστὲς τῆς Ἀναγέννησης καὶ σπούδασαν οἱ ἔλληνες ἱεροκλήρυκες στὶς ἰταλικὲς σχολές¹⁵.

Ἡ ἀπουσία τοῦ σχήματος τύπος-ἐκπλήρωση στὸ κήρυγμα τοῦ Μηνιάτη ἔχει ὡς συνέπεια καὶ τὴν ἀπουσία τῆς παροντοποίησης τῆς ἐκπλήρωσης. Τὸ διακριτικὸ στοιχεῖο κάθε κηρύγματος εἶναι ἡ ἀναγγελία τῆς ἐκπλήρωσης στὸ συγκεκριμένο ἀκροατήριο. Εἶναι ἐπόμενο νὰ ἀπουσιάζει ἐκεῖνο πού δὲν ὑπάρχει νὰ ἀναγγελθεῖ. Ὁ Μηνιάτης κηρύττει στὴ δευτέρη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν καὶ δὲν κάνει λόγο περὶ νηστείας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Τὸ κήρυγμά του θὰ μποροῦσε νὰ ἐκφωνηθεῖ καὶ σὲ ὅποιαδήποτε ἄλλη Κυριακὴ τοῦ ἔτους. Τὸ σήμερον τοῦ κηρύγματος πού ὑπάρχει σὲ ὁλόκληρη τὴν πρὸ αὐτοῦ κηρυγματικὴ παράδοση ἀπουσιάζει ἐμφαντικά. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὁ Χριστὸς νὰ μὴ δρᾷ ἀνάμεσα στοὺς ἀκροατὲς, ἀλλὰ νὰ παραμένει χρονικὰ ἀπόμακρος καὶ φορτωμένος μὲ ἀρχὲς καὶ κανόνες πού ὁ ἀκροατὴς καλεῖται νὰ ἀποδεχθεῖ καὶ νὰ ἐφαρμόσει.

Καὶ τὸ τρίτο στοιχεῖο τοῦ κηρύγματος, ἡ ἐπιτελεστικότητα, διαφοροποιεῖται στὸν Μηνιάτη. Ὅλα τὰ κηρύγματά του ἔχουν θέματα σχετικὰ μὲ τὴν πίστη, τὴ μετάνοια, τὴν ψυχὴ, τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, τὸν θάνατο, τὴ μέλλουσα Κρίση, τὸν παράδεισο, τὸν προορισμὸ καὶ παρόμοια. Εἶναι δηλαδὴ θέματα πού ἀφοροῦν τοὺς ἀρχαρίους. Ὁ ἀκροατὴς ὅμως βρίσκεται στὸ ἴδιο πάντα ἐπίπεδο καὶ ὁ κήρυκας δὲν φαίνεται νὰ ὑπαινίσσεται ἄλλα. Ὁ Μηνιάτης βλέπει τὸν ἀκροατὴ του μόνου του καὶ ξεκομμένο ἀπὸ τὴν κοινότητα. Ὅπως εἶπαμε, ὁ ἀκροατὴς τοῦ Μηνιάτη εἰσάγεται στὸ β’ μέρος τοῦ συλλογισμοῦ του ὡς ἡ δευτερεύουσα πρόταση γιὰ ἐπαλήθευση τῆς μεζίζονος. Ὁ Μηνιάτης ἀπευθύνεται σ’ αὐτὸν σὲ πρῶτο καὶ δευτέρου πρόσωπο ἐνικοῦ. «-Ἐγὼ λογιάζω... ἀγροικῶ... φοβοῦμαι καὶ τρέμω καὶ δειλιῶ... εἶμαι ἄρρωστος καὶ κινδυνεύω νὰ ἀποθάνω· ἐγὼ εἶμαι ἁμαρ-

15. ΠΙΝΑΚΟΥΛΑΣ, ὁ.π., σελ. 18-19.

ταλὸς καὶ κινδυνεύω νὰ κολασθῶ» (29). «-Ἐσὺ ἄρρωστος, ἁμαρτωλὸς, μὲ τὸ ἓνα πόδι εἰς τὸν τάφον, μὲ τὸ ἄλλο εἰς τὴν κόλασιν, καὶ ἀκόμη στέκεις εἰς τὸ κακόν; Ἀκόμη δὲν τρέχεις εἰς τὴν μετάνοιαν διὰ νὰ λάβῃς συγχώρησιν καὶ σωτηρίαν;» (30). Σχεδὸν ὁλόκληρο τὸ β' μέρος κυλάει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Ὁ πληθυντικὸς χρησιμοποιεῖται ἐλάχιστα καὶ στὰ δύο μέρη τοῦ κηρύγματος καὶ δὲν ἀφορᾷ ποτὲ τὴν κοινότητα. Π.χ. «-Ψυχαὶ ἁμαρτωλαί, ὡσάν εἶναι ἡ ἰδική μου, ἐξετάσατε τώρα τὴν συνείδησίν σας καὶ ἴδετε τί κακὸν ἐπράξατε ἐναντίον τοῦ πλησίον καὶ τοῦ Θεοῦ» (26).

Ὁ ἄκροατὴς τοῦ κηρύγματος τοῦ Μηνιάτη εἶναι ὁ νεωτερικὸς ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι μόνος του, ἀποκομμένος ἀπὸ τὴν κοινότητά του, ὑπεύθυνος ἀπέναντι στὸν Θεὸ καὶ τὸν πλησίον του (26). Προφανῶς ἡ κοινότητα ὑπάρχει καὶ ὁ ἄκροατὴς του εἶναι μέλος της, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν φαίνεται πουθενὰ ὅτι ἀποτελεῖ ἢ γίνεται παράγοντας τῆς ζωῆς του. Ἐὰν συγκρίνουμε τὴ χρήση τῶν ἀντωνυμιῶν καὶ τῶν ρημάτων στὸν Μηνιάτη καὶ στὸν Γερμανό, ἡ ἀντίθεση μεταξὺ τῶν συνεχῶν πληθυντικῶν τοῦ Γερμανοῦ καὶ τῶν ἐνικῶν τοῦ Μηνιάτη εἶναι κραυγαλέα. Προφανῶς ὁ ἓνας ἀπευθύνεται στὰ μέλη μιᾶς κλειστῆς κοινότητας τοῦ Μεσαίωνα, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἔχει μαθητεύσει στὶς σχολὲς τῆς Ἀναγέννησης καὶ εἶναι φορέας τῆς Νεωτερικότητος. Αὐτὸ γίνεται προϋπόθεση τῆς συνέχειας τῆς Γραφῆς στὸν καθένα.

Γ. Τύπος- ἐκπλήρωση καὶ παράδειγμα

Ὁ Χρυσόστομος ἐρμηνεύει τυπολογικὰ τὴ βάπτισιν τῶν κατηχομένων πού ἐγινε τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, κατὰ τὴν ὁποία ἐκφωνήθηκε τὸ κήρυγμά του. Ἡ βάπτισί τους εἶναι ἐκπλήρωση ἐνὸς τύπου. Οἱ νεοφώτιστοι βγῆκαν ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς κολυμβήθρας ὅπως τὰ ψάρια βγῆκαν ἀπὸ τὰ νερὰ τὴν πέμπτη ἡμέρα τῆς δημιουργίας. «Καὶ τὰ ὕδατα δὲ τότε ζῶα ἐξέδωκε κινούμενα, ἐπειδὴ ἤκουσεν· “Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν”· καὶ τὸ ἐπίταγμα ἔργον ἐγένετο· ἡ ἄψυχος οὐσία ἔμψυχα ζῶα ἐξέβαλεν. Οὕτω καὶ νῦν τὸ αὐτὸ ἐπίταγμα πάντα εἰργάσατο. [...] Τότε ἰχθύας ἀλόγους ἐξήγαγε τὰ ὕδατα· νῦν δὲ ἰχθύας λογικοὺς καὶ πνευματικοὺς ἡμῖν ἀπέτεκεν ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἀλιευθέντας» (86,4-12). Παρόμοια μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε στὸν Μελίτων καὶ τὸν Γερμανό. Καὶ τὴν περίπτωση τῆς Μαρίας πού ἐγινε ἐκπλήρωση τοῦ τύπου τῆς Εὐας εὐκολα κανεὶς κατανοεῖ. Γυναῖκα παρθένος ἢ μία, τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἄλλη. Παρέβη ἢ πρώτη τὴν ἐντολή, τὴν ἐτήρησε ἢ δευτέρα κ.ο.κ. Ἀλλὰ τί εἶναι ἐκεῖνο πού συνδέει τὰ ψάρια μὲ τοὺς νεοφώτιστους; Ἡ δημιουργία τῶν ψαριῶν δὲν προκάλεσε οὔτε

καθόρισε τὴ βάπτιση τῶν κατηγουμένων, οὔτε βέβαια ἡ βάπτιση τῶν κατηγουμένων εἶναι ἡ πραγματοποίηση ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργίας τῶν ψαριῶν. Γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε σύγχρονη γλῶσσα, ἡ σχέση μεταξύ τῶν δύο δὲν εἶναι οὔτε αἰτιακὴ οὔτε γενετική. Αὐτὸ ποὺ πραγματικά συμβαίνει εἶναι ἡ «αὐθαίρετη» ἀπόφαση τοῦ Χρυσόστομου νὰ δεῖ ὅτι τὰ δύο γεγονότα συνδέονται καὶ μάλιστα τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα ποὺ ἐκφώνησε τὸ κήρυγμά του. Καὶ ὅμως ὁ Χρυσόστομος συνδέει τὰ δύο γεγονότα «γενεαλογικά». Ποῦ στηρίζεται γιὰ νὰ τὸ κάνει; Τὴν ἀντίδραση τοῦ ἀκροατῆ γιὰ τὴν «αὐθαίρετη» σύνδεση πρόλαβε λίγο πρὶν: «Καὶ μὴ θαυμάσης, ἀγαπητέ, εἰ ἀπὸ τῶν ὑδάτων λειμῶνες ἀνθῶν ἀνεδείχθησαν· οὐδὲ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἡ γῆ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν τὴν βλάστην ἐξέδωκεν τῶν βοτανῶν, ἀλλὰ τῷ ἐπιτάγματι εἴκουσα τοῦ δεσπότου» (86,1-4).

Ὁ Χρυσόστομος διαβλέπει κάτι κοινὸ μεταξύ τῶν δύο γεγονότων, τὰ ὁποῖα παραμένουν ἀνεξάρτητα. Στὴν ἱστορικότητά τους ὑπάρχει μία μυστικὴ διάσταση ποὺ τὰ καθορίζει, τὸ «ἐπίταγμα τοῦ Θεοῦ». Ἡ συνέχεια τῆς ἴδιας ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ ποὺ ἀποβλέπει στὸν ἴδιο σκοπὸ εἶναι ἡ βάση τῆς τυπολογικῆς ἐρμηνείας¹⁶. Ἡ διαφορὰ τῶν δύο γεγονότων βρῖσκεται στὸ ὅτι τὸ γεγονός - τύπος ἐν μέρει δείχνει τὸ γεγονός - ἐκπλήρωση. Τὸ «ἐπίταγμα τοῦ Θεοῦ» δημιούργησε τὰ ψάρια. Τὸ ἐπίταγμα τοῦ ἴδιου δημιούργησε τοὺς «λογικοὺς ἰχθύας», τὰ νεοφώτιστα μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς δημιούργησε τὰ ψάρια μέσα ἀπὸ τὰ νερά. Ὁ σαρκωμένος Λόγος, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ τοῦ Σταυροῦ του προσείλκυσε στὴν Ἐκκλησία καὶ ξαναγέννησε τοὺς ἀνθρώπους ποὺ πίστεψαν σ' αὐτόν. Ἐὰν ἡ δημιουργία τῶν ψαριῶν μέσα ἀπὸ τὰ νερά δείχνει τὴ θεϊκὴ ἐνέργεια ἐν μέρει, ἡ γέννηση ἐν Χριστῷ τῶν νέων μελῶν τῆς Ἐκκλησίας φανερώνει τὸν σκοπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ποὺ εἶναι ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Θεοῦ.

Ἡ συνέχεια τῆς Γραφῆς στὸ κήρυγμα ἀκολούθησε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸ σχῆμα τύπος - ἐκπλήρωση. Μόνο στὴν νεώτερη ἐποχὴ τὸ σχῆμα ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸ παράδειγμα, ὅπως εἶδαμε στὸν Μηνιάτη καὶ ὅπως μέχρι σήμερα γίνεται. Θὰ ἦταν λάθος ὅμως ἕνα συμπέρασμα ὅπως: ἢ ἀκολουθοῦμε τὸ σχῆμα τύπος - ἐκπλήρωση ἢ τὸ παράδειγμα. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ποὺ ἀκολουθεῖ συστηματικὰ τὸ σχῆμα τύπος-ἐκπλήρωση, σὲ καμία περίπτωση δὲν τὸ διαχωρίζει ἀπὸ τὸ παράδειγμα. Στὸ Ρωμ. 15,3-4 ἐρμηνεύει τυπολογικὰ τὸ Ψλ. 68,10: «Οἱ ὄνειδισμοὶ τῶν ὄνειδιζόντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ. Ὅσα γὰρ προεγράφη εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη, ἵνα διὰ τῆς

16. ΦΛΟΡΟΦΕΚΥ Γ., *Ἁγία Γραφή Ἐκκλησία Παράδοσις*, μτφρ. Δ. Τσάμη, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1976, σελ. 29.

ύπομονης και τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν». Στὸ Α΄ Κορ. 10,1-6, ἀφοῦ ἀναφερθεῖ στὴ διάβαση τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης, στὴν ὑπὸ τὴν νεφέλη πορεία, στὸ νερὸ ποὺ πήγασε ἀπὸ τὴν πέτρα καὶ στὸ μάννα τὸ ἐξ οὐρανοῦ, ἐξηγεῖ ὅτι «ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κακεῖνοι ἐπεθύμησαν». Ἐπίσης, στὸ Γαλ. 4,22-31 ἐρμηνεύει τυπολογικὰ τὰ περὶ Ἄγαρ καὶ Σάρρας, γιὰ νὰ καταλήξει: «Ἄρα, ἀδελφοί, οὐκ ἐσμὲν παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρου». Καὶ στίς τρεῖς περιπτώσεις, ὁ Ἀπόστολος δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ κάποια ἐρμηνεία γιὰ τὴν ἐρμηνεία, ἀλλὰ γιὰ νὰ ὁδηγήσει τοὺς παραλήπτες τῶν ἐπιστολῶν του στὴν ὑπομονή, τὴν παράκληση, τὴν ἐλπίδα, τὴ μὴ ἐπιθυμία τῶν κακῶν καὶ τὴν ἐλευθερία τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἠθικὴ στάση τῶν ἀνθρώπων στὸν τύπο ποὺ ὀλοκληρώνεται στὴν ἐκπλήρωση, εἶναι πάντοτε τὸ ζητούμενο. Ἡ ὀλοκλήρωση δὲν ἀφορᾷ μόνο τὴν ἀλλαγὴ ἠθικοῦ ἐπιπέδου κατὰ τὴν ἐπιτελεσὴ της, ἀλλὰ περισσότερο τὴν ἀλλαγὴ ἐπιπέδου δυνατότητας τῆς ἐπιτέλεσης ἐν Χριστῷ.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἐφαρμογῆς στὸ κήρυγμα τῆς τυπολογικῆς ἐρμηνείας ἢ τῆς ἐπίκλησης τοῦ παραδείγματος φαίνεται στὸ κήρυγμα τοῦ Μηνιάτη, ὅπου γίνεται τὸ δεύτερο. Ὁ Μηνιάτης καλεῖ τὸν ἀκροατὴ του νὰ μιμηθεῖ μία συγκεκριμένη πράξη. Ἡ πράξη μπορεῖ ν' ἀνήκει σὲ κάποιο βιβλικὸ πρόσωπο ἢ σὲ κάποιον ἥρωα τῆς κοσμικῆς ἱστορίας, ὅπως π.χ. ὁ Διογένης (17) ἢ ὁ Ἀλκιβιάδης (38), ἢ ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης (53) κ.ἄ. Τὸ παράδειγμα βρίσκεται πάντοτε ἀπέναντι στὸν ἀκροατὴ καὶ ἡ σύνδεση εἶναι πάντοτε ἐξωτερικὴ. Δὲν ἔχει ποτὲ μυστικὴ διάσταση καὶ εἶναι πάντοτε ἐπίπεδη. Ἀντίθετα, στὴν τυπολογικὴ ἐρμηνεία ἢ ἔχουμε ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας ἢ πράξη ποὺ ἀνήκει σὲ ἱστορικὸ βιβλικὸ πρόσωπο, τοῦ ὁποῦ ἀναζητεῖται ἡ σχέση μὲ τὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ μυστικὴ διάστασή της. Σχέση μὲ τὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας στὸν τύπο σημαίνει σχέση μὲ τὸν δημιουργὸ ἄσαρκο Λόγο καὶ τίποτε ἄλλο. Ὁ κήρυκας, προβάλλοντας τὴν ἐκπλήρωση τοῦ τύπου στὸν ἀκροατὴ του, θέλει νὰ τὸν κάνει συμμέτοχό της καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ τὸν ἐντάξει στὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας γιὰ νὰ γίνῃ ὀργανικὴ συνέχειά της. Ἡ ἐκπλήρωση τοῦ τύπου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι ἐκεῖνη ποὺ δίνει ἀποκλειστικὰ αὐτῇ τὴ δυνατότητα. Καταλαβαίνει κανεὶς γιὰ τὸ παράδειγμα, χωρὶς τίς προϋποθέσεις τῆς τυπολογικῆς ἐρμηνείας, εἶναι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὴν συνέχεια τῆς Γραφῆς.

Ἀναφερθήκαμε λεπτομερέστερα στὸν Χρυσόστομο γιὰ νὰ δείξουμε τὴ δυναμικὴ τῆς τυπολογικῆς ἐρμηνείας ὡς συνέχειας τῆς Γραφῆς. Δὲν εἶναι ἐρμηνεία στατικὴ καὶ οἱ κήρυκὲς μας δὲν ταυτίζονται ὅπωςδήποτε κατὰ τίς ἐπὶ μέ-

ρους ἐφαρμογές της. Ὡς ὑπεύθυνοι μάρτυρες τοῦ μυστικοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἀναζητοῦν ὁ καθένας στήν ἐποχή του τήν ταύτιση τῶν τύπων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μέ τήν ἐκπλήρωσή τους στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Μελίτωνας π.χ. ἐμφανίζει τήν ἐκπλήρωση στόν ἀπόηχο τῶν ἰουδαϊκῶν μεσσιανικῶν προσδοκιῶν καί σέ ἀντίθεση μέ ἐκεῖνες, ὁ Χρυσόστομος στήν ἀφετηρία τῆς χριστιανικῆς οἰκουμένης καί ὁ Γερμανός στά πλαίσια τῆς μεσαιωνικῆς τάξεως. Ταυτόχρονα, ἐνδιαφέρονται νά κάνουν παρούσα τήν ἐκπλήρωση ἀπό τόν Χριστό καί πάντοτε στίς δυνατότητες ἐπιτέλεσης τῶν ἀκροατῶν τους. Αὐτό ἀπαιτεῖ τή συνεχῆ προσπάθεια συγχρονισμοῦ τοῦ κηρύγματος στή συχνότητα τῆς ἐκάστοτε ἐποχῆς. Θά ἦταν λάθος μιᾶ τοποθέτηση ὅτι ἡ τυπολογική ἐρμηνεῖα ἔχει ξεπερασθεῖ. Ὅχι μόνο ἐξασφαλίζει τήν ὀργανική συνέχεια τῆς Γραφῆς στό κήρυγμα, ἀλλά ἡ βαθεῖα καί οὐσιαστική ἐπίδρασή της στήν εὐρωπαϊκῆ λογοτεχνία εἶναι συνεχῆς μέχρι σήμερα.

Ὁ Χέιντεν Γουάιτ, στό δοκίμιό του γιά τή *Μίμηση* τοῦ Ἄουερχπαχ, ἀναφέρει «Στή *Μίμηση*, ἡ τυπολογία παρουσιάζεται ὡς ἕνα τεράστιας δυσκολίας, ἐμβριθές, ἀλλά, πάνω ἀπ' ὅλα, χαρακτηριστικό ἐπίτευγμα τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖο ἀναδύθηκε ἀπ' τήν ἰδέα τῶν Εὐαγγελίων περὶ σοβαρότητας, ἀκόμα καί τραγικοῦ χαρακτήρα τῆς ζωῆς τῶν συνηθισμένων ἀνθρώπων ὄντων, ἀναπτύχθηκε μέσῳ τοῦ Δάντη, τῆς Ἀναγέννησης, τοῦ Ρουσσῶ, τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ρεαλισμοῦ τοῦ Μπαλζάκ καί τοῦ περιγραφισμοῦ τοῦ Φλωμπέρ, μέχρι τὸν μοντερνισμό τῆς Γούλφ, τοῦ Προύστ καί τοῦ Τζούζ στόν εἰκοστό αἰῶνα. Ὅπως εἶναι φανερό, ὁ Ἄουερχπαχ θέλησε νά γράψει μιᾶ ἱστορική ἔκθεση αὐτῆς τῆς στάσης ἢ κοσμοθεωρίας πού εἶναι γνωστή ὡς ρεαλισμός, ἡ ὁποία γεννήθηκε στή Δύση καί ἐμπότισε τὸ κυρίαρχο ρεῦμα ὄχι μόνο τῆς νεωτερικῆς δυτικῆς λογοτεχνίας ἀλλά ἐπίσης τῆς δυτικῆς (βακόνειας) ἐπιστήμης καί τῆς (ἀστικῆς) ἱστοριογραφίας. Θέλησε νά ἐρμηνεύσει τὸ γεγονός ὅτι ὁ δυτικός πολιτισμός προσπάθησε συγκεκριμένα νά ἀντισταθεῖ καί νά μὴν ἐνδώσει στήν πολύπλοκη, θορυβώδη σύγχυση τῶν ἀπλῶν αἰσθητικῶν δεδομένων, ἀπ' τή μία πλευρά, χωρὶς νά πέσει θῦμα τῶν παρορμήσεων πρὸς τὸν ὑπερβατισμὸ τῆς θρησκείας καί τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἀπ' τήν ἄλλη. Γι αὐτόν, εἶναι ἡ τυπολογία αὐτῆ πού ἐρμηνεύει τὸ μοναδικὸ ἐπίτευγμα τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ νά ταυτίσει τήν πραγματικότητα μέ τήν ἱστορία»¹⁷.

17. HAYDEN WHITE, «Ἡ λογοτεχνική ἱστορία τοῦ Ἄουερχπαχ. Τυπολογική αἰτιότητα καί μοντερνιστικὸς ἱστορισμός», μτφρ. Γιώργος Πινακούλας, *The Books Journal*, τχ. 29, Μάρτιος 2013, σελ. 84.

Δέν χρειάζεται νά σχολιάσουμε τήν παραπάνω παρατήρηση πού μᾶς βοηθάει νά ἀναλογιστοῦμε τί σημαίνει ἡ παρουσία τῆς βασικῆς καί ἀπαραίτητης διάστασης τοῦ κηρύγματος στή σύγχρονη λογοτεχνία. Τό κήρυγμα μπορεῖ νά εἶναι καί νά παραμένει μαρτυρία τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμο, ἐάν τὸ ἴδιο παραμένει πιστό στίς πρώτες του ἀρχές.

Τὴ συνέχεια τῆς Ἁγίας Γραφῆς στό κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας δέν τὴν προσδιορίζει κάποια ἐρμηνεία, οὔτε τὴν ἐξασφαλίζει κάποια τεχνική διαχείριση τῶν κειμένων της. Ἀντίθετα, ἡ ἐρμηνεία προσδιορίζεται ἀπὸ τὴ θέση τῶν Γραφῶν στήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καί στή συνείδηση τῶν χριστιανῶν. Ἦδη στήν πρὸς Ἑβραίους (4,12-13), ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, τὸ κήρυγμα, προσωποποιεῖται καί τοῦ ἀποδίδονται ιδιότητες τοῦ Θεοῦ ὅπως ζῶν, ἐνεργός, κριτικός, μὲ μάτια, πού ἀπαιτεῖ λογοδοσία. Τὸ στ' κεφάλαιο τῆς Μυσταγωγίας τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητῆ ἐπιγράφεται: *Πῶς καὶ ποίῳ τρόπῳ ἄνθρωπος λέγεται καὶ ἡ ἅγια Γραφή.* Κατὰ τὸν μεγάλο θεολόγο, σῶμα τῆς Γραφῆς εἶναι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ψυχή, πνεῦμα καὶ νοῦς ἡ Καινή. Ἐπίσης, σῶμα τῆς εἶναι τὸ καθ' ἱστορίαν γράμμα, ἐνῶ ὁ νοῦς τῶν γεγραμμένων καὶ ὁ σκοπὸς πρὸς ὃν ὁ νοῦς ἀποτετάκται εἶναι ἡ ψυχή. Σημειώνει μάλιστα ὅτι αὐτὸ πού ἀποδεικνύει τὴ Γραφὴ ἄνθρωπο ζωντανὸ εἶναι ὅτι τὸ μὲν φαινόμενον γράμμα, παρερχόμενον ἔχουσα, τὸ δὲ κρυπτόμενον τῷ γράμματι πνεῦμα, μηδέποτε τοῦ εἶναι πανόμενον. Κατὰ τὴ λιτανεία τοῦ ἐπιταφίου, στό τέλος τοῦ Ἑσπερινοῦ της Μ. Παρασκευῆς, ὁ λειτουργὸς εἰσοδεύει φέροντας τὸ Εὐαγγέλιο ὄχι ὄρθιο, ὅπως συνήθως γίνεται στίς εισόδους, ἀλλὰ πλαγίως ὡς νεκρὸ ἄνθρωπο. Ἡ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα λειτουργικὴ πρακτικὴ βεβαιώνει ὅτι, στή συνείδηση τῶν χριστιανῶν, συνέχεια τῆς Γραφῆς εἶναι ἡ ζωντανὴ παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Τὸ κήρυγμα μπορεῖ νά εἶναι συνέχεια τῆς Γραφῆς, ἐάν ἀνταποκρίνεται καὶ βεβαιώνει τὴ ζωντανὴ μαρτυρία τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμο.